Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/21 Fall 2016, p. 53-78
DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11287
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi
Received/Geliş: 17.11.2016 ✓**Accepted/Kabul:** 25.12.2016
Referees/Hakemler: Prof. Dr. Davut KILIÇ – Doç. Dr. Abdurrahim ALKIŞ

This article was checked by iThenticate.

XIX. YÜZYILDA TARİKAT-SİYASET İLİŞKİSİ: NEHRÎ TEKKESİ ÖRNEĞİ*

*Mehmet Saki ÇAKIR***

ÖZET

Nakşbendî-Hâlidîliğin Türkiye, İran ve Irak ülkelerinde etkin olan Seyyid Taha Nehrî kolu, XIX. yüzyılın başlarında Hakkâri'nin Şemdinli ilçesine bağlı Bağlar (Nehrî) köyünde kurulmuş ve uzun bir süre faaliyetlerini devam ettirmiştir. Bölgeye Nakşbendîliği ilk getiren Seyyid Abdullah Şemdînî (ö. 1819-20) olsa da yetiştirdiği halifeleri ile kolu tesis eden ve yayılmasına öncü olan kişi, birâderzâdesi Seyyid Taha'dır (ö. 1853). Seyyid Taha'dan sonra oğlu Şeyh Ubeydullah (ö. 1883) döneminde ise Nehrî Tekkesi, siyasi bir kimlik kazanmış ve bundan sonraki faaliyetleri bu yönüyle öne çıkmıştır. 1925 Şeyh Said isyanıyla birlikte Nehrî Tekkesi'nin o dönemki postnîşîni olan Seyyid Abdülkadir (ö. 1925) idam edilince, oğlu Seyyid Abdullah Geylânîzâde (ö. 1967) tarikat merkezini İran Urumiye ve Mahabad şehirlerindeki tekkelere nakletmiştir. Kolun yayılmasında siyasi ve sosyal etkenlerle birlikte en etkili faktör, şeyhlere atfedilmiş özelliklerin yanı sıra tarikatı yaymada gösterdikleri çabalardır. Bu çabalar neticesinde kol, Türkiye'de Gayda, Küfrevî, Norşin, Arvâs ve Kelâmî dergâhıyla; İran'da Kemâlizâde, Nerzîveyî, Ermenibulâğ, Tikantepe ve Köhne Kale hânkâhıyla; Irak'ta Sûrsûre, Bârzân ve Şeyh Reşid Lolân tekkesiyle yayılmaya devam etmiştir. Nehrî Tekkesi Seyyid Taha döneminde klasik bir Hâlidî tekkesi olma özelliğini koruyarak siyasi alanda etkili olmuştur. Ancak Şeyh Ubeydullah döneminde tekke, siyasileşmiş ve bölgedeki sosyo-politik gelişmelerin merkezinde yer almıştır. Bununla birlikte Şeyh Ubeydullah Tasavvufi faaliyetleri ihmal etmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarikat Siyaset, Nakşibendîlik, Seyyid Taha Hakkârî, Şeyh Ubeydullah Nehrî,

* Bu makale "*Nakşbendî-Hâlidîliğin Seyyid Taha Hakkârî Nehrî Kolu"* başlıklı doktora tezin birinci ve ikinci bölümünden üretilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Siirt Üniversitesi İlahiyat Fak. Tasavvuf Anabilim dalı El-mek: m.saki@hotmail.com

IN THE NINETEENTH CENTURY SUFI ORDER POLITICS RELATION: TAKKA OF NEHRI

ABSTRACT

Sayyid Taha Nehrî branch of Naqshbandi-Khalidi which is affective in Turkey, Iran and Iraq, was founded in the early of XIXth century in Baglar (Nehrî), village of Shamdinan (Semdinli), town of Hakkari and it continued its facilities for a long time here. Though the first one who brought Naqshbandiyyah to the region was Sayyid Abdullah Shamdînî (d. 1819-20), his brother's son Sayyid Taha Nehrî (d. 1853) was the first person who established and spread the branch with the caliphs and the students who was trained by him. After Sayyid Taha in the period of Sheikh Ubaydullah Nehrî, lodge (d. 1883) gained a political identity and its subsequent activities came to the fore in this respect. In 1925, with the period of Sheikh Said Rebellion, as Sayyid Abdul Qadir (d. 1925) who was the leader (postnîşîn) of Takka of Nehrî (a sufi lodge) was executed, his son Sayyid Abdullah Gilanîzâde (d. 1967) was transferred to the center of sufi order to Urmia and Mahabad cities of Iran. As the results of efforts, Nehrî branch have continued to spread in Turkey with the lodges of Gayda, Kufravî, Norshin, Arvâs and Kalâmî; in Iran Kamâlizâde, Narzîvayî, Ermanibulâg, Tikantepe and Kohne Kale (khankah); in Irak with the lodges of Sûrsûra, Bârzân and Sheikh Raşid Lolân.

STRUCTURED ABSTRACT

The Naqshbandi sufi order (*Tareeqat*), which still continues to operate in Turkey, despite the law of "*closure of takka, zaviyah and turbah* (Prohibition of sects)" (13 December 1925) is very important in the context of the twentieth century. Studies on the representatives and teachings of this sufi order, which can stand up to all the negative conditions, offer important contributions to the field of contemporary sufism movements.

At the beginning of the nineteenth century, with the introduction of Mavlânâ Khâlid's (d. 1827) Naqshbandi sufi order from India to Iraq, Nakshbandi-Khalidi was formed. This sufi order soon overtook the Ottoman geography and spread to different parts of the world. After the death of Mavlana Khalid, while his caliphs continued to spread Khalidiyyah, new branches emerged from Khalidiyyah. Some of these branches have continued tradition up to the present day. One of them is the branch of Sayyid Taha Hakkâri Nehri.

This branch was formed in the Bağlar (Nehri) village of Hakkâri's Şemdinli district, which is a point where today's Turkey-Iraq-Iran triangle merges and has been effective in the mentioned countries. Sayyid Taha Nehri branch, one of the most common branches of Khalidiyyah, has an important place in the history of recent sufism. We believe, that working in this respect will make an important contribution to the history of sufism. This study has a special significance in terms of showing the influence of a sheikh politics as it deals with the political relations of the sheikhs. This framework also includes the influence of the sheikhs on

society. It is hoped that this aspect will contribute to solving the social problems of today from the sociological point of view.

In the study, literature, Ottoman archives and private archive of the family as well as data obtained from the field research were used. The Takka of Nehri (a sufi lodge) is a classic Naqshbandi sufi lodge or is it a center that has been active in the direction of political interests expressed intensely in some circles? The answer was searched.

Sayyid Taha continued his political relations within the framework of the instructions given to him by Mavlânâ Khâlid. Nevertheless, has not been indifferent to the political and social developments in society. In this contex because of the importance of authority in the region by the state, when it came to place, it was involved in some events with the identity of sufi. However, Sayyid Taha's relationship with the statesmen is letters sent by him to protect his disciples, and the recommendations he gives.

In the period of Sayyid Taha's son Sheikh Ubaydullah, Takka of Nehri has become the most dominant political figure in the region under the influence of socio-political developments. It is necessary for this, the domestic and foreign researchers who gave information about the Nehri Sheikh (*Sadatê Nehri*), took Sheikh Ubaydullah more politically than the sufi identity. Therefore, Sheikh Ubaydullah was considered to be the leader of the people in the region rather than a sheikh sufi order. This administrative sovereignty led Sheikh Ubaydullah to fight on the Ottoman side as commander of the region in the 1877-1878 Ottoman-Russian war. Since Sheikh Ubaydullah and later Nehri sheikhs were interested in politics rather than sufism, the takka has assumed a political identity since that time.

As a result; the historical process of the Takka of Nehri was determined as two periods.

1. Sayyid Abdullah Shamdini-Sayyid Taha Nehri-Sayyid Salih Nehri was the sheikh in this sufi lodge (*Takka*) and the Nehri branch was formed, at which time the Khalidi sufism became institutionalized and widespread. During this period, the Takka of Nehri preserved the characteristic of being a classical Khalidi order. The political and social developments in the region have been positively influenced by the enlargement of the branch's field of influence. In this sense, the takka when necessary, could have had a say in politics without being politicized. Sayyid Taha approached the events as an Opinion leader in political affairs and acted with an understanding of protecting and protecting his followers.

2. Sheikh Ubaydullah-Sayyid Abdulkader-Sayyid Abdullah Geylânîzâde's second term is the post-formation period and it stands out with the impression of Takka's political identity. As a matter of fact, the sheikhs - often Sheikh Ubaydullah - in this period have been laid as a political actor in many studies. However, even if it is not known or even if it remains the second plan, the mystical aspects of Sheikh Ubaydullah and others have also been influential. Therefore, at this time it was seen that although the takka had a political identity, the mystical activities continued and even the political decisions were taken with mysticism and religious references. The most obvious example of this is, talking about a

dream that Sheikh Ubaydallah saw as a reason to fight on the Ottoman side in Ottoman-Russian war.

Keywords: Sufi order, politics, Naqshbandiyah, Sayyid Taha Hakkâri, Sheikh Ubaydullah Nehri.

GİRİŞ

Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması kanununa (13 Aralık 1925) rağmen günümüzde hâlen faaliyetleri devam eden Nakşbendî tarikatı, tasavvuf tarihinin XX. yüzyılı bağlamında son derece önemlidir. Bütün olumsuz koşullara direnerek ayakta durabilmiş bu tarikatın temsilcileri ve öğretileri hakkında yapılan çalışmalar, çağdaş tasavvuf akımları alanına önemli katkılar sunmaktadır.

XIX. yüzyılın başlarında Mevlânâ Hâlid'in Nakşbendiyye tarikatını Hindistan'dan Irak (Süleymaniye/Şehrezor) bölgesine getirmesiyle birlikte Nakşbendî-Hâlidîlik teşekkül etmiş ve kısa zamanda Osmanlı coğrafyasını da aşarak dünyanın değişik bölgelerine yayılmıştır. Mevlânâ Hâlid'in vefatından sonra onun halifeleri Hâlidîliği yaymaya devam ederken Hâlidîlik'ten yeni kollar oluşmaya başlamıştır. Bu kollardan bazıları, ondan sonra Hâlidîliği kendi coğrafyalarında temsil edecek derecede etkin olmuş ve günümüze kadar tesirlerini sürdürmüşlerdir. Hâlidîliği etkin biçimde kendi coğrafyasında devam ettiren bu kollardan biri de Seyyid Taha Hakkârî Nehrî ile oluşan koldur. Bu kol, günümüzde Türkiye-Irak-İran üçgeninin birleştiği bir nokta olan Hakkârî'nin Şemdinli ilçesine bağlı Bağlar (Nehrî) köyünde teşekkül etmiş ve adı geçen ülkelerde etkili olmuştur.

Hâlidîliğin en yaygın kollarından Seyyid Taha Nehrî kolu, yakın dönem tasavvuf tarihinde önemli bir yer edinmektedir. Bu bakımdan çalışmanın tasavvuf tarihine önemli bir katkı sunacağı kanaatindeyiz. Hâlidîlik üzerine birçok çalışma bulunmakla birlikte Halidiliğin kollarını ayrı bir biçimde ele alıp bir bütün olarak derinlemesine inceleyen çalışmalar yeteri kadar yoktur. Bunların içerisinde Gümüşhanevî kolunu ele alan İrfan Gündüz'ün *Gümüşhanevi Ahmed Ziyaüddin: Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı ve Hâlidiyye Tarikatı* adlı çalışması bulunmaktadır. Ancak Abdullah Mekkî Erzincânî, Muhammed Kudsî Bozkırî, Ali Septî, Halid Cezerî, Siraceddin Tavilâ gibi kolları bütün olarak derinlemesine ele alan ayrı çalışmalar henüz bulunmamaktadır. İşte bu çalışmada bu kollardan biri olan Seyyid Taha Nehrî kolu ele alınmakla böyle bir boşluk bir nebze de olsa giderilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca şeyhlerin siyasi ilişkilerini konu edinmesi itibariyle bir sufinin siyasetteki etkisini göstermek açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Bu çerçevede çalışma, şeyhlerin toplumun üzerindeki tesirlerini de içermektedir. Bu bakımdan günümüzün toplumsal sorunlarını sosyolojik açıdan çözmeye de ayrı bir katkı sunacağı umulmaktadır.

Çalışmada literatür, Osmanlı arşivi ve ailenin özel arşivinin yanı sıra saha araştırmasından elde edilen veriler kullanılmıştır. Nehrî Tekkesi'nin klasik bir Nakşbendi tekkesi mi yoksa bazı mecralarda yoğun bir şekilde dile getirilen; siyasi menfaatler doğrultusunda faaliyet göstermiş bir merkez mi sorusuna cevap aranmıştır.

A. Nehrî Tekkesi ve Nehrî Şeyhleri: Sâdât-ı Nehrî

XIX. yüzyılın başlarından itibaren Hakkâri'nin Şemdinli ilçesine bağlı Nehrî kasabasında postnîşîn olmuş şeyh ve şeyh ailelerine, bölgede yaygın olarak "Sâdât-ı Nehrî" ya da "Sâdât-ı Şemzînî/Şemdînî" denilmektedir.[1] Arapça bir kelime olan "sâdât", "seyyid" kelimesinin çoğulu olup

[1] Şeyh Ubeydullah, eserinde "Sâdât-ı Şemzînî" ifadesini kullanır (Nehrî, 1999: 141). Tespitlerimize göre Türkiye'de genel olarak Sâdât-ı Nehrî; İran'da Sâdât-ı Şemdînî/Şemzînî tabiri kullanılmaktadır.

efendiler, büyükler anlamına gelir.[2] Bir bakıma Nakşbendiyye literatüründeki "hâcegân" kelimesinin yerine geçen "sâdât" tabiri, "sâdât-ı kirâm" terkibiyle önceden olduğu gibi günümüzde de Hâlidî şeyhler için kullanılmaktadır. Dolayısıyla "Sâdât-ı Nehrî/Şemzînî", Nehrî/Şemzînân seyyidleri, efendileri ve şeyhleri anlamlarına gelmektedir. Bu tabir ile Nehrî ailesinden olan Seyyid Abdullah Şemdînî'den (ö. 1235/1819-20) Seyyid Abdullah Geylanîzâde'ye (ö. 1967) kadar süreçte tarikat şeyhliği yapmış kişiler kast edilse de genel olarak aileye mensup bütün bireyler için de kullanılmaktadır.[3] Tabirin ilk olarak ne zaman kullanıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, Ubeydullah Nehrî'nin (ö. 1300/1883) eserinde yer almasına (Nehrî, 1999: 141) binaen, teşekkül sonrası dönemden itibaren kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Nehrî Şeyhleri'nin mensup olduğu aile, Nehrî'ye sonradan gelmiştir. Ailenin soyu Kâdiriyye tarikatının kurucusu Şeyh Abdülkâdir Geylânî'ye (ö. 561/1166) dayandırılmaktadır (Nehrî, 1999: 142; Hızırî, C. II, 1387 hş: 895).[4] Kaydedildiğine göre Şeyh Abdülkâdir'in oğlu Şeyh Abdülazîz (ö. 602/1205-6), Kâdiriyye tarikatını yaymak için Musul'a yakın Akrâ'ya yerleşir ve burada vefat eder. Moğol Hanı Hülagû (ö. 1265), miladî 1258'de Bağdat'ı istila ettiğinde Şeyh Abdülaziz'in oğlu Şeyh Ebubekir, onun zulmünden kaçarak Hakkâri'nin Herki[5] bölgesinde daha önce Şemdînân Beyliği'ne başkentlik etmiş olan Stunê'ye[6] yerleşir. Aile üç dört kuşak burada yaşadıktan sonra Şemdînân'ın Humâro[7] nahiyesinde, Osmanlı-İran sınırındaki Şehidan dağının[8] eteğinde bulunan Meleyân (Şemdinli/Erdemli) köyünü kurar. Seyyid Tâhâ'nın dedesi Molla Salih zamanında ailenin bir kısmı, Demanê Suflâ (Şemdinli/Çatalca) köyüne yerleşir. Daha sonra Molla Salih'in oğullarından Seyyid Abdullah ile Seyyid Ahmed (Seyyid Tâhâ'nın babası) Nehrî'ye (Şemdinli/Bağlar) taşınırlar (Merduh Ruhanî, C. III, 1390 hş: 545).[9]

Günümüzde harabe ve terk edilmiş vaziyette olan Nehrî'deki sosyal hayat, 1925 Şeyh Said isyanına kadar devam etmiştir. Zira bu tarihte Nehrî Tekkesi postnîşîni Şeyh Abdülkadir'in (ö. 1925) idam edilmesi ve bölgeye askeri müdahalede bulunulması neticesinde aile Irak ve İran'a göç etmiştir. Askeri müdahale sonrası Nehrî'de bulunan Seyyid Abdülkadir'in oğlu Abdullah Geylânîzâde, Nehrî'de isyan başlatmış ve sonrasında, bütün aile fertleriyle Irak ve İran'a göçmüştür (Sevgen, 1967: 3166).[10] Nehrî'deki tekke, medrese, cami ve diğer binalar, muhtemelen bu tarihten itibaren

---

[2] ساد- يسود - سيادة kökünden gelen سيّد kelimesinin çoğulu اسياد ve سادة olarak gelmektedir. سادات ise سادة kelimesinin çoğuludur. Dolayısıyla çoğulun çoğuludur (*Cem'ul'l-Cem'*) (Maluf, 1429h: 361).

[3] Nehrî ailesini ana hatlarıyla ele alan Bruinessen'in makalesi için Bruinessen; 2000: pp. 79-91.

[4] Abdülkadir Geylânî'nin soyundan gelmeleri münasebetiyle, İran'da ailenin bir kısmı Geylanizâde soyadını kullanmaktadır. Seyyid Tâhâ'nın Şeyh Abdulkadir Geylânî'ye ulaşan şeceresi şöyledir: Seyyid Tâhâ, Seyyid Ahmed, Seyyid Salih, Seyyid İbrahim, Seyyid Hacı, Seyyid Muhammed, Seyyid İbrahim, Seyyid Abdullah, Seyyid Haci, Seyyid Ebubekir Muhammed, Seyyid Abdulaziz, Seyyid Abdulkadir Geylânî.

[5] Bir kısmı Hakkâri, bir kısmı da Irak'ta bulunan bölgenin adıdır. Bölgede yaşayan halk, Herkî aşireti olarak bilinmektedir. (Erdost 1993: 292, 296).

[6] Günümüzde Kuzey Irak topraklarında olan bu köy, bir dönem Şemdînân Beyleri'ne ait bir merkez olmuştur. Bkz. Nikitine, 1913: 306. Arafât Stûnî'nin bildirdiğine göre Seyyid Ebubekir'in kabri Stûnî köyünde olup halen ziyaret edilmektedir. Bkz. Stûnî, 2010: 10-11, (http://www.soran.edu.iq/images/staff/Dr-Arafat-Karam/arafat26.pdf erişim15.06. 2015).

[7] Humâro, 1293/1876-77 Erzurum Salnamesinde Gever'e (Yüksekova) bağlı bir nahiye olarak geçmektedir. Bkz. 1293 *Erzurum Salnâmesi*, s. 105.

[8] Şemdinli'nin Soğuksu köyünde Türkiye-İran sınırına yakın bir dağdır.

[9] Ayrıca bkz. Nikitine, 1976: 65. Rusya'nın Urumiye eski konsolosu (1915-1918) Nikitin, büyük ihtimalle bu bilgileri kitap yazımında birlikte çalıştığı ve "Kürtçe öğretmenim" dediği Nehrî müderrislerinden Molla Said'den almıştır.

[10] Bölgede subaylık yapan Sevgen, Seyyid Taha'nın torunlarından II. Seyyid Taha (ö. 1939) hakkında kendi tecrübe ve gözlemlerine dayanarak bilgiler aktarmıştır. Ayrıca bu bilgiler, İran'a yapılan araştırma gezisinde oradaki aile fertlerinden de alınmıştır. Gezi kapsamında, Şemdinli'de doğmuş ve 1925 yılında oradan göç etmiş aile fertlerinden hayatta kalan son kişi olan Seyyid Alauddin ile İran Urumiye'de görüşme imkânımız olmuştur. Seyyid Taha'ya soyu şöyle ulaşmaktadır: Seyyid Alauddin-Seyyid Abdulhamid-Seyyid Alauddin-Seyyid Taha.

harabe durumuna gelmiştir. Günümüzde bu yapıtlardan Kayme ve Kelat sarayı kalıntıları ile taş köprü kalmıştır.[11]

Nehrî Tekkesi'nin kurucusu Seyyid Abdullah Nehrî olsa da tekkenin etkinliği ve günümüze kadar devam etmesini sağlayan asıl kişi Seyyid Taha Nehrî'dir. Bundan dolayı Nehrî kolunun ser halkası (kol başı) kendisi kabul edilir. Seyyid Tâhâ, amcası Seyyid Abdullah'ın vefatından sonra Nehrî Tekke ve Medresesi'nin başına geçince, buraya gelen insanlar daha da artmıştır. Dolayısıyla Nehrî Tekke ve Medresesi, yanındaki mescit, misafirhane ve aşhane gibi yerler ile bir külliyeye dönüşmüştür. Öyle ki Nehrî külliyesi, Nehrî kasabasının kontrol merkezi haline gelmiştir (Komisyon, "Tâhâ-i Hakkâri: 248). Her taraftan ziyaretçiler buraya akın etmekte ve buradaki aşhaneden her gün binlerce kişiye yemek dağıtılmaktadır (Ohinî, 1996: vr. 9).

Öte yandan Osmanlı arşivinde tekke ile ilgili resmi belgelere rastlanmaktadır. Bu belgelere göre Nehrî Tekkesi, külliye mahiyetindeki bir vakfa bağlıdır ve Seyyid Tâhâ da bu tekkenin postnîşînidir.[12] Yine arşivde bulunan *evkâf defteri*nde (bkz. Ekler) geçtiğine göre, bu külliyede vazife yapanlara aylık belirli bir maaş bağlanmıştır. 1273-1280 (1857-1863) yıllarını kapsayan bu deftere göre, Seyyid Taha'nın oğulları Seyyid Ubeydullah, Seyyid Alâeddin ile amcazâdesi Seyyid Ali'ye aylık 200'er kuruş; biraderzâdesi Seyyid Muhyiddin'e 50 kuruş, tekkedeki dervişlerin yemek masrafları için de 500 kuruş maaş verilmektedir (BOA, EV. d., - /16257, s. 11, 2 C 1280/14 Kasım 1863).[13]

Başka bir arşiv belgesinde de Seyyid Taha'nın Nehrî'de bir cami inşa ettirdiği ve bundan dolayı kendisine yardım mahiyetinde *atiyye* (hizmet mukabili olmadan verilen para veya hediye) verildiğine dair bilgi geçmektedir.[14]

B. Bölgedeki Sosyo-Politik Değişimin Nehrî'ye Yansımaları

XIX. yüzyılın başlarında Kürtlerin yaşadığı bölgenin bir kısmı İran, bir kısmı da Osmanlı Devleti sınırları içerisindeydi. Ancak gerek İran gerekse Osmanlı Devleti Kürtlere tam bir hâkimiyet kuramıyordu. Buralardaki esas yönetim büyük aşiret ağalarının elindeydi. Dolayısıyla söz konusu devletler aşiret ağaları aracılığıyla nüfuz sağlıyordu (Halfin, 1992: 10). Böylece yarı-otonom (özerk) bir rejim söz konusuydu (Jwaideh, 2012: 118).

---

[11] Bölge halkının bildirdiğine göre Kelat sarayı Şeyh Muhammed Sıddık tarafından, Kayme sarayı ise Seyyid Abdülkadir ve oğlu Seyyid Abdullah Geylânîzâde tarafından yaptırılmıştır. Bu yapıtlar hakkında detaylı bilgi ve üzerinde yapılmış arkeolojik bir inceleme için bkz. Top, 1996: 130-144.

[12] *"Nehrî köyündeki Şeyh Seyyid Taha Efendi'nin postnîşîni olduğu vakfa…"* (BOA, A. } MKT. MHM, 43/96, 21 R 1268/13 Şubat 1852).

[13] Seyyid Tâha'nın tekke ve medresesindeki görevliler ve aldıkları maaşlar şöyle belirtilmiştir:
Şemdînân kazasında Şeyh Hazreti Tâha Efendi hazretlerinin
Mahdûmu: Ubeydullah Efendi, maaşı: Şehrî (aylık): 200
Müşârun ileyh hazretlerinin diğer mahdûmu: Alâeddin Efendi maaşı: Şehri: 200
Müşârun ileyh hazretlerinin emmizâdesi: Seyyid Ali Efendi maaşı: Şehri: 200
Müşârun ileyh hazretlerinin biraderzâdesi: Muhyiddin efendi maaşı: Şehri: 50.
Cevâmi' ve tekkeler hademesi maaşı ve dervişânın taamiyeleri;
Şemdînân kazasında Şeyh Tâhâ Efendi hazretlerinin hânegâhi şerifinde fukara ve dervişânın taâmiyeleri: Şehri: 500
Müşârun ileyh hazretlerinin Cami-i şerifinde imam ve müezzin maaşları;
İmam Abdülvahid Efendi maaşı: Şehri: 20
Müezzin Abdülgafur Efendi maaşı: Şehri: 15
Müderris Mahmud Efendi maaşı: Şehri: 25
Ahmed Efendi maaşı: Şehri: 15.

[14] *"Nehrî'de sakin Tâhâ Efendi'ye de camii inşaa etmesinden dolayı atiyye ihsanı…"* (BOA, MVL, 227/66, 21 Ş 1265/12 Temmuz 1849).

Tanzimat'a kadar olan bu dönemde, aşiret ağalarının kontrolünde mirlik/emirlik ve derebeylik sistemi[15] hâkimdi. 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile bölgeye yeni idari düzenleme gelmiş, dolayısıyla mirlik ve derebeylik sistemi sona ermişti. Bu durum bölgedeki Kürt beyleri ile Osmanlı yönetimini karşı karşıya getirmiş ve isyanlara neden olmuştu. Cizre'de Bedirhan Bey,[16] Van'da Han Mahmud,[17] Hakkâri'de Nurullah Bey (Hakan, 2011: s. 260-279 ve 317-322) bu isyanların en önemli önderlerindendi. Osmanlı yönetimi bu isyanları bastırmış ve nihayetinde 1847'li yıllarda mirlik sistemine son vermişti (Jwaideh, 2012: 117-157). Bu önemli gelişmelerden sonra bölgede siyasi anlamda ciddi bir otorite boşluğu oluşmuştu. Bu boşluk, dini faaliyetleriyle ön planda olan kanaat önderi şeyhler ile doldurulmuştu (Çetinsaya, 1999: 153-154).[18]

Söz konusu şeyhlerden Seyyid Tâhâ Nehrî, ilmî ve tasavvufi faaliyetleriyle bölgede daha da etkin ve söz sahibi olmuştu. Seyyid Tâhâ'nın gücünün farkında olan Osmanlı ve İran yönetimi onunla iyi ilişkiler kurup onu kendi taraflarına çekmeye çalışıyorlardı. Bu manada Seyyid Tâhâ, gerek Osmanlı gerekse İran yönetiminden destek ve ilgi görüyordu. Bu destek ile Nehrî kolu bölgede daha da çok yayılıyordu. Burada şu hususu belirtmek gerekir ki Seyyid Tâhâ'nın siyasi etkinliği mirlik sisteminin sona ermesiyle başlamamıştır. Onun siyasi gücüne kanıt olabilecek birtakım olaylara daha önceki dönemlerde de rastlamaktayız. Nitekim ileride de değinileceği gibi 1826-1828 İran-Rus savaşında, Rus askerlerinin İran sınırına saldırması üzerine, sınırdaki aşiret liderleri din ve devlet uğruna mücadele edeceklerine dair Seyyid Tâhâ'ya taahhütte bulunmuşlardır.[19] Bu da Seyyid Tâhâ'nın Tanzimat'tan önce de siyasi ve ictimai anlamda etkin olduğunu göstermektedir. Ancak bu etkinlik Tanzimat'tan sonra mirliğin lağvedilmesiyle daha da güçlenmiştir.

1. Osmanlı ile Gelişen İlişkiler

Osmanlı padişahları öteden beri tasavvuf ehline sıcak davranmış ve onlara samimi ilgi göstermiştir. Toplum üzerinde tesiri olan şeyhlere padişahlar, vezirler ve paşalar ya intisap etmiş ya da tekkelerine verdikleri destek ile tarikatın yayılmasına katkıda bulunmuştur (Gündüz, 2013: 62-63). Devletin tarikatlara olan desteği, manevî otoriteyi temsil eden şeyhlerin diğer bütün otoritelerden daha üstün olmasına yol açmış, destek gören tarikat şeyhleri de her fırsatta devlete maddi ve manevî yardımlarda bulunarak devletin devamından yana olmuşlardır (Öngören, 2012: 235-236).

Tarikat faaliyetlerini İran ve Osmanlı topraklarında sürdürmekle birlikte, mezhebî yakınlık ve Nehrî'nin Osmanlı hâkimiyetinde olması gibi nedenlerden dolayı Seyyid Tâhâ, Osmanlı Devleti'ne daha yakın durmuştur. Onun irşâd döneminde Osmanlı Devleti'nde Sultan II. Mahmud (ö. 1839) ile Sultan Abdülmecid (ö. 1861) hüküm sürmüştür.

Seyyid Taha'nın ikamet ettiği Nehrî kasabası, Osmanlı topraklarının dâhilindeki Şemdînân (Şemdinli) nahiyesinin idare merkezidir. Osmanlı yönetimi, Nehrî'deki siyasi idareyi temsil eden mir

---

[15] 1514 Çaldıran Savaşı sonrasında Kürtlerin yaşadığı coğrafyanın büyük bir bölümünün Osmanlı'ya ilhak edilmesiyle birlikte Yavuz Sultan Selim (ö. 1520) Kürtlerin örgütlenip özerk beylikler halinde Osmanlı yönetimine katılmasını sağladı. Bu beylikler aşiret yapılanmasının üst seviyesi olarak kabul edilen mirlik/emirlik birimleri olarak isimlendirilmekteydi. Daha sonra bu sistem İran ile Osmanlı arasındaki sınır netleşince Osmanlı tarafından yavaş yavaş sonlandırılmaya başlandı. Özellikle II. Mahmud'un idarede merkezileşme politikasına gitmesiyle XIX. yüzyılın ortalarında mirlik/emirlik son bulmuştur (Jwaideh, 2012: 49-50).

[16] Bedirhanlıların isyanıyla ilgili bkz. Kardam, 2011.

[17] Van isyanı ile ilgili bkz. Doğan, 2011: 147-162.

[18] Jwaideh şeyhlerin siyasi etkinliğini Şeyh Ubeydullah örneği bağlamında ele almıştır (Jwaideh, 2012: 158). Bölgede söz sahibi olan diğer önemli şeyhler Cizre bölgesinde Şeyh Hâlid Cezeri (ö. 1839), Diyarbakır bölgesinde Şeyh Said-i Palovî'nin dedesi Şeyh Ali Septi (ö. 1287) ve Kuzey Irak ve İran'da faaliyet gösteren Şeyh Siracuddin Tavila (ö. 1867) ile bunların halifeleridir.

[19] "*Hakkâri dâhilinde bulunan Somay Aşireti beyi ile Urmiye taraflarında bulunan aşâir, Rusya'nın o taraflara takarrüp etmesi üzerine din ve devlet uğruna yekvücut hareket edecekleri hakkında Seyit Şeyh Taha ile taahhüd edip şeyhin gönderdiği mektubun aynen takdim olunduğu…*" (BOA, HAT, 803/37114, 23 C 1243/11 Ocak 1828).

ve müdürlere rağmen Seyyid Tâhâ'ya ayrı bir önem atfetmiş ve kendisine destek olmuştur. Daha önce de değinildiği gibi Nehrî'deki dergâh, evkafa bağlı olarak resmi bir hüviyete sahiptir. *evkâf defter*inde geçtiğine göre burada hizmet eden kişilere maaş verilmiştir. Dahası yeri geldiğinde dergâhın mali sıkıntılarını çözmek için Osmanlı yönetimi girişimlerde bulunmuştur. Nitekim 1268/1852 yılında İran'daki müridlerin desteğiyle bu dergâha erzak ve mal getiren kafile, bölgedeki bazı aşiret ağaları tarafından engellenmiş. Bu problemi çözmek için Van valisi, Dâhiliye Nezareti'ne bir telgraf çekmiştir.[20] Nihayetinde Musul Vilayetinin devreye girmesi ile kafilenin güvenli bir biçimde Şemdînân'a gelmesi sağlanmıştır. Osmanlı hükümetinin bu çabası dergâhın yönetim tarafından ne kadar önemsendiğini göstermektedir. Yine Osmanlı arşivlerinde Seyyid Tâhâ'ya dair belgelerde geçen mülkî amirlerin "Recâhatlu [Bilge] Seyyid Tâhâ Efendi *dâ'îleri*" (BOA, İ.HR, 92/4493, 29 M 1269/12 Kasım 1852), "Seyyid Tâhâ Hazretleri" (BOA, A.} MKT. MHM, 43/96, 21 R 1268/13 Şubat 1852) gibi ifadeleri, Seyyid Tâhâ'nın devlet nezdinde saygın bir konuma sahip olduğunun açık göstergesidir.

Bunların yanı sıra Nehrî Dergâhı'nın Osmanlı yönetimi nezdinde desteklenen sıradan bir dergâh olmadığını söyleyebiliriz. Nitekim Seyyid Tâhâ'nın irşâdının genişlemesi, Nehrî'nin stratejik bir noktada olması ve mirlik sisteminin sona ermesiyle bu dergâh, Osmanlı yönetimi tarafından daha da önemseniyor ve birtakım siyasi işlerde doğrudan Seyyid Tâhâ'nın müdahalesi söz konusu oluyordu. Bunun en açık örneği, Hakkâri mirliğinin sona ermesi sonrası Mir Nurullah Bey'in isyan edip İran'a sığınması ve sonrasında Seyyid Tâhâ'nın arabulucu olması olayıdır. Hakkâri Miri Nurullah Bey, İran'ın Berdesor köyüne sığındığında bütün diplomatik temaslara rağmen Osmanlı'ya teslim olmamış; bunun yerine arabulucu ve can güvenliğine kefil olması bakımından Seyyid Tâhâ'ya sığınma talebinde bulunmuş ve bu talep Osmanlı yönetimi tarafından da olumlu karşılanmıştır (BOA, İ.DH, 193/10876, 11 C 1265/4 Mayıs 1849).[21] Burada gerek Hakkâri Miri Nurullah Bey'in, gerekse Osmanlı yönetiminin Seyyid Tâhâ'yı güvenli bir arabulucu olarak kabul etmeleri onun saygınlığından öte siyasi otoritesini de göstermektedir (Öğün, 2010: 63). Bahsedilen olay, aynı zamanda bölgedeki mahalli siyasi yönetimin bağımsızlığını ve egemenliğini yitirdiğini de göstermektedir (Erdost, 1993: 37). Başka bir ifadeyle Hâlidî bir şeyhin bölgede ne denli etkin olduğunun kanıtıdır.

Osmanlı'ya bağlı hareket etmesine rağmen, İran Şahı Muhammed Şah'ın (ö. 1848) Seyyid Tâhâ'ya olan aşırı ilgisi ve ileride detaylıca ele alınacağı gibi ona birtakım hediyeler vermesi, Osmanlı yönetimini tedirgin etmiştir. Bu duyumlar üzerine olayın hakikatinin araştırılması için Musul Mutasarrıfı[22] Hilmi Bey bir tahkikat yürütmüştür. Hilmi Bey, Seyyid Tâhâ'ya bir biniş (abâ, cübbe) hediye ederek durumun izahını istemiş ve mahalli memurlardan rapor istemiştir. Seyyid Tâhâ, bunun üzerine bu tür dedikoduların fitneden ibaret olduğunu, kendisinin Devlet-i Aliyye'ye duacı ve bağlı olduğunu ifade eden Farsça bir mektup kaleme almış, imzalamış ve Musul mutasarrıfına göndermiştir. Mektupta ayrıca fukara ve ahaliye karşı merhamet ve adalete özen gösterilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Hilmi Bey, Seyyid Tâhâ'nın Farsça mektubunun kenarına Osmanlı Türkçesi tercüme yazdırarak Bâb-ı 'Âlî'ye göndermiştir.[23]

---

[20] "*Nehrî köyündeki Şeyh Seyyid Taha Efendi'nin postnîşîni olduğu vakfa vukû bulan müdahalenin men'i…*" (BOA, A.} MKT. MHM, 43/96, 21 R 1268/13 Şubat 1852).

[21] Nurullah Bey'in ele geçirilmesi ve İstanbul'a gönderilmesine dair belge için bkz. BOA, İ.DH, 191/10747, 13 Ca 1265/4 Nisan 1849. Geniş bilgi için bkz. Hakan, 2011: 272-274.

[22] "Osmanlı taşra teşkilâtında sancak veya livânın mülkî âmiri için kullanılan unvan.

[23] Mektubun Osmanlı Türkçesiyle tercümesi şöyledir:

Fukarâlar hakkında derkâr olan ihlâs ve meveddet-i seniyyeleri iktizâsınca bu dâ'îlerine olarak şukka-i şerîfe-i âsafâneleri şerefvurûd buyurup meâl-i âlîsinden kemâl-i mahzûziyyet ve mesrûriyyet hâsıl oldu. Alelhusûs, fukarâ ve reâyânın hâlleri iş'âr ve himâyet ve vikâyetlerine emir ve iş'âr buyurulmuştu. Gâyetle mesrûru'l-bâl oldum efendim. Bu gûne fukaraların iş'âr-ı ahvâlleri zât-ı âsafânelerine farz ve vâcib bulunmuşdur. Ve terki, dünya ve âhirete muzır bulunmuş olduğu bedîhî olduğu herkesin malumudur. Ve fukara ve ahâliye taraf-ı dâ'îyânemden pend ve nasîhat

2. İran ile Gelişen İlişkiler

Merkez tekke Osmanlı topraklarında yer alan Nehrî Tekkesi olmakla birlikte İran'da Berdesor ve Mahâbâd hânkâhlarına da müridler gelip gidiyordu. Dolayısıyla Seyyid Tâhâ'nın İran'da da hatırı sayılır miktarda müridi vardı. Bu gücü bilen o dönemin İran şahı Feth Ali Şah Kaçar (ö. 1834) ile Muhammed Şah Kaçar (ö. 1848) Seyyid Tâhâ ile yakından ilgilenmişlerdir.

Feth Ali dönemindeki İran'ın Seyyid Tâhâ'ya olan ilgisi Mevlânâ Hâlid'in (ö. 1827) Seyyid Tâhâ'ya bu hususta gönderdiği bir mektuptan anlaşılmaktadır.[24] Mektubu Seyyid Tâhâ'nın Mevlânâ Hâlid'e gönderdiği mektupla beraber bir bütün olarak düşündüğümüzde, Seyyid Tâhâ İran'daki birtakım yöneticilerin ya da Şahın, kendisi ile görüşmek istediğini bildirmiş Mevlânâ Hâlid de bu tür siyasi görüşmeleri tasvip etmediğini ve ne Şah, ne de diğer yöneticiler ile görüşmemesi gerektiğini kesin bir dille ifade etmiştir. Mevlânâ Hâlid'in Seyyid Tâhâ'ya gönderdiği Farsça mektubun tercümesi şöyledir:

> "Fedevî muhlis Seyyid Tâhâ! Allahu Teâla'nın emanında olunuz! Büyük afet olan şöhretten daima sakınınız. Kişi için, talebelerin çokluğu büyük bela olabilir. Allahu Teâla sizi o afetten korusun. Âmin! Kalbin Acem beldelerine meyletmesini, ruhu öldüren ve kurutan zehir biliniz. Onların yanına gitmeyi ve yöneticilerin huzurunda bulunmayı asla kabul etmiyorum. Onlara olan mücaveretinizden dolayı uzaktan uzağa olan iyi muameleler ile size bir zararları dokunmasın. Bunun dışında eğer Şah bizzat davet ederse bile gidilmemelidir. Nerede kaldı ki, başkalarının davetine gidilsin. Böyle davete verilecek cevap şudur. "*Biz derviş kimseleriz. Bizim işimiz dünya ile olan irtibatı kesmek, İslam padişahına dua etmek ve İslam dinine hizmet etmektir. Devlet reislerinin meclis edeplerini bilmeyiz. Bu bizim yolumuz değildir.*" Sana emredilene itaat et! Muhalefet etme! Molla Mustafa Uşnevî'ye de fakirin selamını söyle ve bu yazdıklarım aynı zamanda onun içindir. Fitne olan yerden uzak olup, dine hizmet edecek yerde bulunmak ve yerleşmek zaruridir. Bizden bir şey gizli tutulmasın ki, helake sebep olur.
> Kulların en zayıfı Hâlid en-Nakşibendî el-Müceddidî el-Kadirî es-Sühreverdî el-Kübrevî el-Çiştî"[25]

Feth Ali'den sonra gelen Muhammed Şah da Seyyid Tâhâ'ya özel bir ilgi göstermiştir. Bu ilginin sebebi kaynaklarda farklı sebepler ile açıklanmıştır. Îrec Efşâr, Şahın Kürt eşi Hatice Hanım'ın[26] Seyyid Tâhâ'nın müridlerinden olduğunu ve Şah'ın dergâha olan ilgisinin buradan kaynaklandığını belirtir (Gerûsî, 1373hş: 6). Bazı kaynaklarda da bu yakınlaşmanın siyasi menfaatler

---

verilmeğe iş'âr buyurulmuşdu efendim. Cenâb-ı Rabbu'l-Âlemîn şâhid ve nâzırdır. Mine'l-kadîm bu gûne şeyler vazîfe-i dâ'îyânem bulunmuşdır. Ve dâima nush ve ıslâh-ı hâllerine meşgûl ve devlet-i aliyyenin da'avât-ı hayriyyelerine muvâzabat üzere bulunmuşum. Velâkin, müstağni-yi beyân olduğu vechile Benî Âdem kısmı, dâima fitne ve fesâd üzere mecbûl bulunmuşdur. Ale'l-husûs, bu zamanımızda nâsihlerin sözlerine pek isğâ ve itimâd etmiyorlar. Ve hediye vechile taraf-ı dâîyâneme irsâl buyurulan teşrîf-i şerîfleri bir ferâce vusûl ve vâsıl-ı derece-i kabûl bulunmuşdur. Ve dâima mültemisdir. Ve istid'a-yı bendegânem taraf-ı seniyyelerinden budur ki, fukarâ ve ahâli hakkında vezâif-i ma'delet ve merhamete ihtimâm buyurula ve da'avât-ı hayriyyeleri hakkında taraf-ı dâ'îyânemden kusûr vukû bulmayacağı arz ve inhâsı… Fi 17 Zilhicce Sene 1268.
Kulların Zayıfı, Seyyid Tâhâ El-Hâlidî Nakşibendî. (BOA, İ.HR, 92/4493, 29 M 1269/12 Kasım 1852).

[24] Literatürde Seyyid Tâhâ ile Feth Ali Şah arasındaki ilişkiye değinen herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ancak Mevlânâ Hâlid'in mektubunda İran Şah'ından söz etmesi ve Mevlânâ Hâlid (ö. 1827) döneminde de İran'da Feth Ali Şah'ın (ö. 1834) tahtta olması Seyyid Tâhâ'nın Feth Ali Şah'ın kendisi ya da ona bağlı yöneticileri ile olan ilişkisini göstermektedir.

[25] Mektubun nüshası İran Uşneviyyeli Şefi Hızırî'den alınmıştır.

[26] Muhammed Şah Kaçar'ın eşi ve Prens Abbas Mirza Mülk Ârâ'nın annesidir. Hatice Hanım**,** İran'ın Selmas şehrine bağlı Çehrik köyünden olan Yahya Han Çehrikî'nin kız kardeşidir. Seyyid Tâhâ'nın müridi olan bu ailenin, Muhammed Şah'ın Seyyid Tâhâ'ya hürmet etmesinde büyük etkisi vardır. Detaylı bilgi için bkz. Mülk Ara, 1361 hş: 17. Ali Efşar, Yahya Han'ı Hakkâri tarafından Benî Abbas taifesinden Yahya Han İlhanî olarak tanıtır (Ali Efşar, 1297h: 47).

doğrultusunda olduğu öne sürülmektedir.[27] Bu hususta önemli bir kaynak da şüphesiz Muhammed Şah'ın oğlu Şehzâde Abbas Mirza Mülk Ârâ'nın (ö. 1316/1898-99) otobiyografisidir. Mülk Ârâ, hayatını kaleme aldığı eserde, babası Muhammed Şah'ın Seyyid Tâhâ'ya olan ilgisine değinmiş ve bunun nedenini hem şahın tasavvufa olan muhabbetine hem de annesi Hatice Hanım'ın Seyyid Tâhâ'nın bizzat müridi olmasına bağlamıştır. Abbas Mirza Mülk Ârâ şöyle söyler:

> "Nakşbendiyye sufilerinin büyüklerinden olan Tâhâ'ya merhum Muhammed Şah, çok çok riayet ederdi. Ona mahsulatıyla birlikte birkaç köy vermişti ve dergâhının masraflarını karşılıyordu. Her yıl kendisine bazı hediyeler gönderiyordu. Kürtlerin arasında onun sözü geçerliydi. Benim hıfz u sıhhatim için çokça dua ederdi. Annem de tarikatta onun müridi idi." (Mülk Ârâ, 1361hş: 153).

Netice itibariyle Şah'ın, Osmanlı topraklarında bulunan Seyyid Tâhâ'ya kendi toprağındaki köylerin gelirlerini vermesi ve bu gelirler ile dergâhını beslemesi Seyyid Tâhâ'yı kendi tarafına çekmekten daha öte bir bağlantıyla yorumlamak daha mantıklı görünmektedir.

Seyyid Taha, şeyhinden daha önce aldığı talimat üzere Şah ile olan ilişkisinin siyasi anlamda ilerlemesini istemese de Şah, ona olan ilgisini kesmemiştir. Daha önce de geçtiği gibi Şah, Seyyid Tâhâ'ya birtakım hediyeler göndermiş ve Urumiye'ye bağlı Mergever bölgesinden birkaç köyün öşrünü dergâha hibe ederek bu ilişkinin daha da ilerlemesini istemiştir. Bölgedeki yerel memurların Musul mutasarrıflığına gönderdikleri raporda[28] ve bu rapora binaen Musul mutasarrıfının Bâb-ı 'Âlî'ye sunduğu yazıda[29] bu hediyelerin detayları yer almaktadır. Rapora göre, Muhammed Şah

---

[27] Nitekim mahalli memurların hazırladığı raporda bu hususa şöyle işaret edilmiştir: "…*Böyle mu'teber zâta zikrolunduğu vechile ağırca hediye gelmesi mutlaka garez-i mahabbet niyetiyle olmayıp celb-i hâtır garezine mebnî olduğu derkâr…*" Bu da Osmanlı yöneticilerinin ilk başta bu yakınlaşmayı siyasi anlamda telakki ettiğini göstermektedir. (BOA, İ.HR, 92/4493, 29 M 1269/12 Kasım 1852).

[28] Mahalli memurlar Habib ve Himmet tarafından hazırlanan tahkikat raporu:
Saâdetlu Efendim Hazreleri, Şemdînân nâhiyesinde seccâdenişîn-i irşâd olan meşîhatlu es-Seyyid Tâhâ Efendi'ye 'Acem şâhı tarafından bir a'lâ ve müzeyyen abâ ile mücevherli bir aded asâ ihdâ ve isrâ olunmuş olduğunu hamiyyetlu Mehmed Şerîf Ağa ifâde edüp memâlik-i mahrûse ahâlisinden böyle mu'teber zâta zikrolunduğu vechile ağırca hediye gelmesi mutlaka garez-i mahabbet niyetiyle olmayıp celb-i hâtır garezine mebnî olduğu derkâr ve bu misillu husûsâta tahsîl-i vukûf ve malumât olunmasının lüzumu emr-i âşikâr olmakdan nâşî vâkıa şeyh-i mumaileyhe geldiği ifâde olunan şeyler şâh-ı müşârunileyh tarafından mı gönderilmiştir. Ve ne vakit gelmiştir ve ne makûle şeydir ve bundan başka bir zevâta dahi Îrân cânibinden hediye gibi şey gelmiş midir mahremâne bi'l-etrâf tahkîk-i keyfiyet olunarak izâhen emr u iş'arı ve şeyh-i mumaileyhe olarak irsâl buyurulmuş olan nebş ile tahrirât-ı 'aliyyelerinin tarafına irsâli irâdelerini şâmil bu kere hâme-ârâ-yı ta'zîm ve ibcâl olan tahrirât-ı mekârim gâyât-ı 'aliyyeleri meâl-i ulyası karîn-i ikân-ı çâkerânemiz olan ve tahkik kılındığına nazaran vâkıa Îrân şâhı tarafından olarak şeyh-i mumaileyhe ol vechile hediye gelmiş ise de ve bu vakitlerde olmayıp ve işbu hâla şâh bulunan Nâsır Şâh tarafından gönderilmemiş belki müteveffa Muhammed Şâh tarafından olarak altmış dört (1264) senesi tarihinde irsâl ve ihdâ kılınmış ve asâ-yı mezkûr çevkân resminde başı eğilmiş bir asâ olup eğilmiş olan başında nohud mikdârı bir kıt'a zümrüd ve ortasında etrafı ufak elmas ile işlenmiş nohutdan büyük bir aded Beyza taş olduğu ve mezkûr taş ne olduğu bilememiş ve istimâa göre elmas olmayıp dürr-i Necef imiş ve diğer hediye abâ olmayıp bir bin, bin beşyüz kuruş kıymetli bir aded şal olup ve bundan başka dahi idâre-i maâşı zımnında Şemdînân nahiyesine karîb hudûd-i Îrâniyeden üç dört mahsulâtı ikrâm olunmuş ve karyeha-yı merkume a'şârı elân şeyh-i mumaileyhin tasarrufunda bulunmuş ise de bugünlerde a'şârının bedele tebdîli hususu murad olunmuş ve şeyh-i mumaileyh tarafından kabul kılınmamış ve hatta tarih-i mezkûrda Zibâr kazâsı müdiri sâbık Mustafa Ağa kullarının nâhiye-i merkumeye vukû-i me'muriyetinde şâl mezkûr şeyh-i mumaileyh tarafından merkum Mustafa Ağa'ya verilmiş ve bundan başka şâh-ı merkum tarafından bu taraf ahâlilerinden ferd-i vâhide bir gûne hediye gelmemiş ve bundan murad ve garez ne idüğü bilinememiş olduğu ve hediye-i mersûle-i 'aliyyeleriyle tahrirât-ı 'aliyye-i âsafâneleri dahi bi'l-vusûl şeyh-i mumaileyh tarafına gönderilmiş ve cevâbı vurûdunda hâk-ı pâybendlerine takdim kılınacağı derkâr bulunmuş idüğü muhât-ı ilm-i âlî-yi dâverâneleri buyurulduğunda ol bâbda emr u irâde hazret-i men lehu'l-emrindir. Fi 15 Z. 1268 Bende: Habîb Bende: Himmet. (BOA, İ.HR, 92/4493, 29 M 1269/12 Kasım 1852; Tan, 2013: 104).

[29] Musul Mutasarrıfı Hilmi Bey'in Bâb-ı 'Âlî'ye sunduğu yazı:
Atufetlu Efendim Hazretleri; Musul'a muzâf Şemdînân tarafında seccâde-pîrây-ı irşâd olan recâhatlu Es-Seyyid Tâhâ Efendi dâ'îlerine akdemce devlet-i behiyye-i Îrâniye cânibinden bir aded abâ ve asâ ihdâ irsâl ve isrâ kılındığı rivâyetlerinin üzerine keyfiyet mahalli me'murun bendelerine iş'ar ve te'lif-i hâtırların esbâbının istihsâline ibtidâr

Kaçar, muhtemelen 1264/1847-48 yılında Seyyid Tâhâ'yı kendi tarafına çekmek için ona, mücevherli bir asa, süslü bir aba ya da 1500 kuruş değerinde kumaş hediye etmiş, maişetini gidermek için de birkaç köyün öşrünü hibe etmiştir (BOA, İ.HR, 92/4493, 29 M 1269/12 Kasım 1852). Bunun yanı sıra İran topraklarında bulunan Berdesor köyünde irşâd görevinde bulunan Seyyid Taha'nın kardeşi ve halifesi Seyyid Salih'e de birtakım köylerin gelirlerinin verildiğine dair belge mevcuttur.[30] Bu köylerin gelirleri Seyyid Salih'e verilse de Berdesor Hânkâhı Nehrî'ye bağlı olduğundan sonuçta bu köylerin gelirleri Nehrî'ye de gitmiştir. Öte yandan bu köyler birbirlerine yakın olduğundan gerçekte Nehrî ile Berdesor arasındaki sınır yok hükmündedir.

Osmanlı arşiv kaynaklarının yanı sıra İran kaynaklarında da Muhammed Şah'ın Seyyid Tâhâ'ya olan ilgisi ve verdiği hediyelerden söz edilmektedir. Nitekim bu husus yukarıda da geçtiği gibi Şah'ın oğlu Abbas Mirza Mülk Ârâ tarafından da dile getirilmiştir (Mülk Ârâ, 1361hş: 153). Ayrıca o dönemlerde yazılan ve özellikle Şeyh Ubeydullah hareketini konu edinen muasır yazma nüshalarda da bu hususa değinilmiştir. Bunlardan biri 1298/1880-81 yılında Ali Ekber b. Hüsamü'l-mülk tarafından telif edilen *İftitâh-ı Nâsırî* isimli eserdir. Eserde Seyyid Tâhâ ve oğlu Şeyh Ubeydullah ağır ifadeler ile eleştirilmesine rağmen Muhammed Şah'ın Seyyid Tâhâ'ya Urumiye'ye tabi Mergever bölgesinden dergâhın maişetini gidermek için yedi köyün mahsullerini verdiği bilgisi geçmektedir (Ali Ekber, 1298h: vr. 1-2). Yine Şeyh Ubeydullah hareketini düşmanca anlatan Ali b. Emir Luyehân Efşâr Urûmî, Şah'ın Seyyid Tâhâ'ya verdiği aba ve asadan söz ederek Şah'ın ona olan ilgisine işaret etmiştir. Şeyh Ubeydullah'ı bozguncu olarak niteleyen Ali Efşâr, babası Seyyid Tâhâ hakkında ise "*Nefs-i selim biriydi. Hiçbir zaman fitne ve fesat taraftarı değildi*" ifadelerini kullanmıştır (Ali Efşâr, 1297h: 47). Bunların yanı sıra o döneme tanıklık eden bir seyyahın notlarından ibaret olan *Rivâyet-i Yek Seyyâh ez Şûreşi Şeyh Ubeydullah* adlı eserde Seyyid Tâhâ'ya birtakım köylerin gelirlerinin verildiği geçmektedir (Feridunî, 2014: 30).

3. Savaşlarda Şeyhlerin Aktif Rolü

Müridlerinin çokluğundan olsa gerek öteden beri bölgede söz sahibi olan Seyyid Tâhâ'nın, mirlik sisteminin son bulmasıyla oluşan otorite boşluğunda siyasi arenada daha da güçlü bir biçimde etkili olduğuna değinilmişti. Seyyid Tâhâ, bu gücü ile yeri geldiğinde toplumsal barışı sağlamak için gayret göstermiş; yeri geldiğinde de bulunduğu bölgenin muhafazası için öncülük etmiştir. Seyyid Taha'nın bu girişimleri tarikatın bölgede daha da tanınması ve yayılmasına etki etmiştir.

Arabuluculuk rolüne örnek olarak şu olay verilebilir: Irak'ın Revanduz çevresinde bulunan Berzenci aşireti ile Hayderân aşireti arasındaki anlaşmazlık, yöredeki insanların arabuluculuğuna rağmen çözülmemişti. Çare olarak Seyyid Tâhâ'ya başvurduklarında ise Seyyid Tâhâ aradaki sorunun çözülmesine vesile olmuştur (Tan, 2013: 113).

Seyyid Tâhâ'nın siyasi ve sosyal etkisinin en önemli belirtisi, savaşlarda halkın birleşmesine öncülük etmesidir. Gerek İran-Rus ve gerekse de Osmanlı-Rus savaşlarında, halkın savaş için onun

olunduğu halde bu kere cevâben vârid olup aynen ve leffen takdim kılınan vesikada şeyh-i mumaileyhin taltifi emeliyle bir aded asâ ile bin beş yüz (1500) kuruş kıymetli bir aded şâlın hediye tarîkiyle mukaddemce gönderilmiş idüğü ve birkaç parça kurânın mahsulü dahi ikrâmen terk kılındığı tezkâr olunmuş ve bu bâbda isti'lâm-ı keyfinde emel-i asliyi âcizî mahal-i mezkurun hıtta-i Îrân'a kurbiyeti ve hudûd meselesi münasebeti tahkik-i ahvâl ile malumâtlıca bulunması ümniyesine münhasır olduğu misillu sû-yi âcizîden bir aded binişin irsâl ve tesbîli ve iltifatlıca mektûb tahririnin dahi sâlifu'z-zikr te'lif ve tatyib-i hâtırlarıyle cânib-i mezkurda melhûz ve mahsus olan temâyülünün izâlesi esbâb-ı lâzimesini istikmâle ma'tuf bulunmuş ve şeyh-i mumaileyhden gelen mektûb dahi tercümesiyle maan ve leffen takdîm-i pîşgâh-ı Sâmîleri kılınmış olmağla ifâde-i hâle ibtidâr kılındı. Ol bâbda emr u irâde hazret-i men lehu'l-emrindir. Fi 27 Ca 1268/19 Mart 1852 Mutasarrıf-ı Eyâlet-i Musul: (Mühür) Es-Seyyid Mehmed Hilmî. (BOA, İ.HR, 92/4493, 29 M 1269/12 Kasım 1852; Tan, 2013: 105).

[30] Detaylı bilgi için, çalışmanın üretildiği teze müracaat ediniz.

etrafında toplanması ya da onun sözü ile hareket etmesi, bölgede ne denli nüfuz sahibi olduğunu açıkça kanıtlamaktadır. Bu durum bölgede yaşanan iki savaş örneğinde görülmektedir.

Birincisi 1826-1828 yılında gerçekleşen İran-Rus savaşıdır. Rus subayı Averyanov, savaşlardaki gözlem ve notları derlediği kitabında, 1826-1828 İran-Rus savaşında İran tarafında Abbas Mirza Kaçar (ö. 1833) komutasında savaşa yirmi bin Kürdün katıldığını söyler (Averyanov, 2010: 41). Savaşta İran tarafı yenilmeye başladığında Rus orduları Osmanlı-İran sınırındaki bölgeleri istila edince, bölgedeki halk, Rus ordusuna karşı savaşabilmek için birleştirici güç olarak Seyyid Tâhâ'ya müracaat eder. Nihayetinde aşiret liderleri, "devlet ve din uğruna" Ruslarla savaşacaklarına dair Seyyid Tâhâ'ya söz verirler. Bu taahhütnâmenin detayları Van Muhafızı İshak Paşa'nın Erzurum valisine yazdığı tahriratta yer almaktadır. Tahrirata göre, önceleri Hakkâri Sancağına bağlı Somay aşireti lideri ve Urumiye tarafında bulunan aşiret ağaları, din ve devlet uğruna mücadele edeceklerine dair Seyyid Tâhâ'ya taahhütte bulunurlar.[31] Seyyid Tâhâ da bunun üzerine Van Muhafızı İshak Paşa'ya bir müridi ile birkaç mektup göndererek Ruslara karşı nasıl bir yol izlemeleri gerektiğini sorar. İshak Paşa, ilân-ı harp etmesi halinde kurulan birlik ile Ruslara karşı cesurca mücadele etmeleri gerektiğini belirtir. Ayrıca Paşa, bu durumdan duyduğu memnuniyeti ve Seyyid Tâhâ'ya verdiği cevabı aynı tahriratta Erzurum valisiyle paylaşır. Tahriratın içeriğinde böyle bir dönemde bu kadar aşiret ve kabilenin birleşmesiyle İslam ordusunun galip geleceğini vurgular. İshak Paşa, Seyyid Tâhâ'nın gönderdiği mektupları tahrirat ile birlikte Erzurum valisine gönderdiğini belirtmiştir (BOA, HAT, 803/37114, 23 C 1243/11 Ocak 1828).[32]

Muhtemelen 1826-1828 İran-Rus savaşını kastederek,[33] Seyyid Tâhâ'nın halifesi Seyyid Sıbgatullah'ın bildirdiğine göre; Seyyid Tâhâ kalabalık bir topluluk ile savaşa gitmek için Van'a doğru hareket ederken, halifesinin ifadesiyle "keşif yoluyla" savaşın barış antlaşmasıyla biteceğini anlar. Bu yüzden yoldan geri döner. Onun dönmesini bir kısım insanlar tenkit etse de kısa bir zamanda keşfe mutabık bir biçimde savaşın barış antlaşmasıyla sona erdiği anlaşılır (Sıbgatullah Arvâsî, 2012: 155-156 (182. Minha).[34]

Diğer savaş ise 1853-1856 yılları arasında Osmanlı ve Rusya arasındaki Kırım harbidir. Savaşın hazırlık aşamasında Seyyid Tâhâ bölgedeki aşiretleri harekete geçirerek Rusya'ya karşı cihad ilan etmiştir (Özatak, 2003: 120). Savaşın ilanıyla Seyyid Tâhâ vefat edince onun yerine geçen kardeşi ve halifesi Seyyid Salih bu görevi üstlenmiştir. Seyyid Salih, Rusya'ya karşı cihad ilan edip Berdesor köyüne yerleşir ve burada Osmanlı ve İran Kürtlerinden askerler toplamak için her tarafa

[31] Averyanov, savaşın sonlarına doğru Maku ve Urumiye'den gelen Kürtler ile Hasan Han'ın birliğinin büyüdüğünden bahseder (Averyanov, 2010: 50). Muhtemelen bu destek, söz konusu taahhütname sonrasında orduya katılan kimseler ile olmuştur. Nitekim taahhütname de aynı bölgedeki kişiler tarafından savaşın sonlarına doğru verilmiştir.

[32] Van Muhâfızı İshak Paşa'nın Erzurum Valisine gönderdiği Şukka şöyledir:
Devletlû İnâyetlu Merhametlu Ubbihetlu Re'fetlu Veliyu'n-Ni'meti Bîminnetim Kânı Kerem Efendim Sultânım Hazretleri Ez kadîm Hakkârî sancağı dâhilinde kâin Somay aşireti bir vakitten beri İran'a tebaa ve taalluk olmuşlar ise de bu hengâmda Rusya'nın hudûdı İran'a istilasına mebni aşiret-i mezbure beyi ve Urmiye tarafında olan aşâyir ve kabâil ağavâtıyle yekvücud ve müteffik olarak uğurı dîn u devletde bezli makdûr edeceklerini Seyyid Şeyh Tâhâ ile taahhüd idüp Rusyalu ile ne gune muâmele olunmasını isti'lâm yollu çend kıt'a tahrirât ile şeyhi mumaileyhin bir nefer mürîdi nezdi çâkeriye vürûd ve şeyhi mumaileyhin cânibi çâkeriye gönderdiği kağıd aynen takdimi bezmi devletleri kılındığı ve cânibi çâkerîden kendüler metin ve müstahkem olmak üzere mütebassırâne hareketle Rusya tarafından i'lânı harb misillu muâmele-i 'udvân vukûa gelir ise olvakit bi'l-ittihâd delîrâne s'ay u gayret etmelerini bildirmek için tahrir olunduğu ve bi avnillahi Teâla sâye-i şahânede ve yümni himem-i veliyyu'n-ni'mânelerinde böyle vakitde şu kadar aşâyir ve kabâilin ittihâdı sebebi mansûriyyeti cünûdi İslâm idüğü derkârı arîza-i çâkerî tesvîdine mücâseret olunmuşdur. İnşaallahu Teâla olbâbda ve herhâlde emru ferman devletlu merhametlu veliyu'n-ni'meti bîminnetim kân-ı kerem efendim sultânım hazretlerindir. 23/C/1243. Bende: (Mühür) İshak

[33] Bir diğer ihtimale göre 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşı olabilir. Ancak bu savaş daha çok Balkanlarda geçmiştir.

[34] Adı geçen savaşta, İshak Paşa'nın tahriratının tarihi 11 Ocak 1828'dir. Savaşın sona ermesi ise 2 Şubat 1828 tarihinde Türkmençay Antlaşması'yla olmuştur. Dolayısıyla arada kısa bir zaman vardır. Bu da Seyyid Sıbgatullah'ın aynı savaştan bahsetme ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

adam gönderir. Averyanov'un ifadesiyle askerler çeteler halinde toplanıyor ve Rus topraklarına akınlar düzenlemeye hazırlanıyordu. Bu durumdan tedirgin olan Rusya, İran'dan Şeyh Salih'in tutuklanmasını talep eder. İran talebe karşılık vermeyince Rusya, Tuğgeneral Sankovskiy başkanlığında askeri-diplomatik bir heyeti İran'a gönderir. Görüşmeler sonunda 1853'ün Kasım ayında İran, Rusya ile arasındaki anlaşmaya binaen yasal taleplere riayet etmek durumunda kalır. İran mecbur kalınca bölgeye asker yığar ve Kürtlerin İran tarafından savaşa katılmasını engeller (Averyanov, 2010: 83-84).

Şeyhlerin savaşlarda dayanışması, üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu hususta Seyyid Tâhâ'nın Şeyh Şamil ile olan ilişkisi zikredilmeye değerdir. Averyanov, Rus savaşlarında Seyyid Tâhâ'nın Şeyh Şamil ile irtibat halinde olduğunu söyler (Averyanov, 2010: 83). Halfin ise Müslümanlık ve Şafii mezhebine mensup olma gibi ortak paydada iki şeyhin bağlarının güçlülüğüne dikkat çeker. Yapılan temaslar sonucunda iki dinî ve politik lider arasında bağlar kuvvetlenir. Bu manada Şeyh Şamil, Seyyid Tâhâ'ya hediyeler gönderir (Halfin, 1992: 55). Ayrıca Şeyh Ubeydullah da babasının Dağıstan'da müridlerinin olduğunu söyleyerek bu durumu doğrular (Nehrî, 1999: 142). Yine 1850'de Tebriz Rus Konsolosu N. F. Khanikof, Rusya'da bulunan Chirinkof'a gönderdiği mektubunda Şeyh Şamil ile Seyyid Tâhâ arasındaki yakınlaşmayı şöyle ifade eder: "*Şeyh Şamil, 1846'dan beri Dağıstan Sünnî Kürtlerine ve Seyyid Tâhâ-i Nehrî'ye yakınlaşmaya çalışıyor. Seyyid Tâhâ'nın on bin müridi var. Şeyh Şamil ile uzun zamandandır dostlukları bulunmaktadır." (Heme Bâkî, 2000: 53).*

C. Nehrî Kolunda Tarikat-Siyaset İlişkisine Dair Tespitler

1. Nehri Şeyhleri ve Takipçilerinin Siyasete Bakış Açısı

Nehrî kolunun siyasi ilişkilerine ve bu ilişkilerin kolun yayılması ve etkinliğindeki rolüne değinilmişti. Burada daha çok bunların tarikat-siyaset ilişkisi bakımından genel bir değerlendirmesi yapılıp arka planı ele alınacaktır. Bu çerçevede Seyyid Taha'dan itibaren Nehrî şeyhleri (Sâdât-ı Nehrî) ve Nehrî kolundan yayılan diğer silsilelerin siyasi ilişkilerinin hangi boyutlarda olduğu üzerinde durulacaktır.

Nehrî kolundaki tarikat-siyaset ilişkisine girmeden önce Hâlidî bir sufinin bu husustaki anlayışının nasıl olması gerektiği problemine değinmekte fayda vardır. Bu bağlamda Hâlidîlikte şeyhlerin siyaset ile yakından ilgilenmesinin hoş görülmediği kanaati baskındır. Nitekim Mevlânâ Hâlid, halifelerinin devlet yetkilileriyle yakın ilişki kurmasını kesin bir dille men etmiş hatta bundan dolayı halifesi Abdulvehhab Sûsî'yi tarikattan kovmuştur.[35] Bu gerçek göz önünde bulundurulduğundan Seyyid Tâhâ, tarikat-siyaset ilişkisinin nasıl olması gerektiğini mürşidi Mevlânâ Hâlid'e daha önce gönderdiği bir mektubunda sormuş olmalıdır ki Mevlânâ Hâlid buna dair uyarı içeren bir cevâbî mektup yazmıştır. Mevlânâ Hâlid söz konusu mektupta, Sünnî Şiî ayırt etmeksizin yöneticilerden uzak durmasını Seyyid Tâhâ'ya şu sözleriyle telkin etmiştir:

> *"…Şii ya da sünni devlet yöneticileriyle görüşmeni kabul etmiyoruz. Onların ıslahı için Hakk'a duacı olmak gerekir. Yöneticilerin iyi olup olmadığı fukarâ ve halkın durumundan zaten bellidir…"*[36]

[35] Mevlânâ Hâlid, halifesi Abdulvahhab'ı İstanbul'a gönderirken birtakım şartlar koşmuştur. Bunların içerisinde siyaset erbabı ile yakınlaşmaması da yer almaktadır. Abdulvahhab, bu şartlara uymadığından Mevlânâ Hâlid birçok yere mektup göndererek onun tarikattan kovulduğunu ilan etmiştir. Detay için bkz. Sahib, 1916: 166, (17. Mektub, Esad Sahib'in dipnotu).

[36] Mektubun orijinal nüshası için bkz. Heme Baki, 2000*:* 624-625. Mektubun bir başka nüshası İran Uşneviyye'de Hacı Şefi' Hızırî'den alınmıştır.

Seyyid Tâhâ da Mevlânâ Hâlid'in kendisine verdiği talimat çerçevesinde siyasi ilişkilerini sürdürmüştür. Bununla birlikte toplumdaki siyasi ve içtimai gelişmelere kayıtsız kalmamıştır. Bu bağlamda daha önce de bahsedildiği gibi devlet tarafından bölgedeki otoritesi önemsendiğinden yeri geldiğinde birtakım olaylara sufi kimliğiyle müdahil olmuştur. Ancak Seyyid Tâhâ'nın devlet adamlarıyla ilişkisi daha çok kendi mürid ve müntesiplerini koruma amacıyla gönderdiği mektuplar ve verdiği tavsiyelerden ibaret olmaktadır (Korkusuz, 2010: 21). Seyyid Taha'nın devlet ricaliyle olan ilişkisini anlamak açısından Musul mutasarrıfına gönderdiği mektup önemlidir. Mektupta Seyyid Taha şu ifadelere yer vermektedir:

> "….Bu gûne [çeşit, gibi] fukarâların iş'âr-ı ahvâlleri [bu fakirlerin hallerini bilmek] zât-ı âsafânelerine farz ve vâcib bulunmuşdur. Ve terki, dünya ve âhirete muzır [zarar verici] bulunmuş olduğu bedîhî [açık] olduğu herkesin malûmudur. Ve fukarâ ve ahâliye taraf-ı dâ'îyânemden [duacı] pend ve nasîhat verilmeğe iş'âr buyurulmuşdu efendim. Cenâb-ı Rabbu'l-Âlemîn şâhid ve nâzırdır. Mine'l-Kadîm [ezelden beri] bu gûne şeyler vazîfe-i dâ'îyânem bulunmuşdır. Ve dâima nush ve ıslâh-ı hâllerine meşgûl ve devlet-i aliyyenin da'avât-ı hayriyyelerine [hayır duasına] muvâzabât [devam] üzere bulunmuşum…
>
> ….Ve istid'a-yı bendegânem [bendenizin talebi] taraf-ı seniyyelerinden [siz değerli zattan] budur ki, fukarâ ve ahâli hakkında vezâif-i ma'delet [adalet görevi] ve merhamete ihtimâm buyrula ve da'avât-ı hayriyyeleri hakkında taraf-ı dâ'îyânemden kusûr vukû bulmayacağı arz ve inhâsı…" (BOA, İ.HR, 92/4493, 29 M 1269/12 Kasım 1852).

Yukarıdaki mektupta Seyyid Taha, hem mutasarrıfın hem de kendisinin pozisyonuna dair bazı görevlerden söz etmiştir. Buna göre mutasarrıfın görevi, halkın ahvâlinden haberdar olup adalet ile hükmetmektir. Seyyid Taha ise bir şeyh olarak halka nasihat ve devlete dua etmek vazifesini üstlenmiştir. Mektubun sonlarında Seyyid Taha, devlete olan bağlılığını bildirirken devlet yetkilisi olan mutasarrıfa da halka karşı adaletli ve merhametli olması hususunda nasihatte bulunmuştur. Seyyid Taha, esasında bu bakış açısıyla halk ve devlet arasındaki ilişkileri güçlendiren bir şeyh profili çizmiştir. Zira mutasarrıfa halka nasihat etme vazifesini yerine getirdiğini söylerken ona adalet ve merhameti tavsiye etmesi, onu halk ile devlet arasındaki bağları güçlendiren bir köprü konumuna getirmiştir.

Peki, Seyyid Taha'nın Osmanlı Devleti'ne karşı olan bu itaatkâr tavrının nedeni ne olabilir? Bu sorunun cevabını ehl-i sünnet inancına olan bağlılığında bulabilmekteyiz. Zira ehl-i sünnet inancına göre İslam devleti yöneticisine veya halifeye bağlılık esastır.[37] Bu durumu oğlu Şeyh Ubeydullah'ın II. Abdülhamid'e olan itaatkâr davranışlarında da görmekteyiz. Zira Vefâî'nin bildirdiğine göre Şeyh Ubeydullah, 1880 İran kıyamında başarısız olduğu zaman, II Abdülhamid tarafından İstanbul'a çağrıldığında, "İslam halifesine itaat vaciptir" ilkesinden dolayı bu emre uymuştur (Vefâî, 1313h: vr. 192).

Öte yandan Seyyid Taha'nın gerek Osmanlı gerekse de İran yönetimi ile olan iyi ilişkilerinden dolayı her iki devlet, Nehrî Tekkesi'ne maddi yardımlarda bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nin yardım etmesi, devletin genel bir siyaset politikası olarak izah edilebilmektedir. Zira Seyyid Taha'nın yaşadığı Sultan II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid dönemlerinde, tekkelerde bulunan tarikat mensuplarına genel olarak maddi yardımların yapıldığı kaydedilmektedir (Akman, 2013: 42).[38] Buna göre daha önce de zikredildiği gibi tekke, *evkâf defteri*ne kayıtlı olup buradaki

[37] İslam devleti yöneticilerine veya halifeye itaat etmenin vacip olduğu şu ayete dayandırılmaktadır: *Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre de itaat edin* (Nisa/59). Detaylı bilgi için bkz. Bâcûrî, t.y.: 373-374.

[38] Akman, Sultan II. Mahmud döneminde padişahın emri ile Mevlevî tarikatına mensup şeyhlere verilmek üzere Konya mukataasına yılda 1500 kuruş verildiğinden ve İstanbul'daki şeyhlere de maaş bağlanıldığından söz eder. Yine Sultan Abdülmecid döneminde bazı tekke mensuplarına "vezâif" adıyla maaş verildiğini kaydeder.

görevlilere verilen maaş miktarları zapt edilmiştir (BOA, EV. d., -/16257, s. 11, 02 C 1280/14 Kasım 1863). Yine Seyyid Taha, cami inşa ettirdiği için kendisine *atiyye* adı altında maddi yardımlar yapılmıştır (BOA, MVL, 227/66, 21 Ş 1265/12 Temmuz 1849). Bununla beraber tarikat faaliyetlerinin İran'da yayılmasıyla birlikte Seyyid Taha'nın, İran şahlarıyla da bağlantısı söz konusu olmuştur. Bu bağlamda daha önce de değinildiği gibi tam olarak belli olmayan sebeplerden ötürü Seyyid Taha'ya Muhammed Şah döneminde maddi yardımlar yapılmıştır (BOA, İ.HR, 92/4493, 29 M 1269/12 Kasım 1852). İran ile Osmanlı, Seyyid Taha'ya maddi destek verirken Seyyid Taha'nın da savaşlarda müridlerini cihada teşvik ederek bu devletlere doğrudan ya da dolaylı yardım ettiği görülmektedir. *Savaşlarda Şeyhlerin Aktif Rolü* başlığında da ele alındığı gibi gerek İran-Rus ve gerekse de Osmanlı-Rus savaşlarında Seyyid Taha ve sonrasında kardeşi Seyyid Salih, cihad anlayışıyla müridlerinin savaşmasında öncülük etmiştir.

Şeyh Ubeydullah dönemine bakıldığında ise Nehrî Tekkesi, sosyo-politik gelişmelerin de etkisiyle bölgedeki en hâkim siyasi figür konumuna gelmiştir. Bu nedenden olsa gerek, Nehrî şeyhleri (Sâdât-ı Nehrî) hakkında malumat veren yerli ve yabancı araştırmacılar, Şeyh Ubeydullah'ı tasavvufi kimliğinden çok siyasi yönüyle ele almışlardır (Korkusuz,2010: 11-12).[39] Dolayısıyla Şeyh Ubeydullah, bir tarikat şeyhinden ziyade bölgedeki halkın lideri olarak kabul edilmekteydi (Jwaideh, 2012: 157-160).[40] Bu idari hâkimiyet, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında Şeyh Ubeydullah'ı bölgenin komutanı olarak Osmanlı tarafında savaşmaya kadar götürmüştür. Şeyh Ubeydullah ve sonrasındaki Nehrî şeyhleri, tarikat işlerinden ziyade siyaset ile ilgilendiklerinden bu dönemden itibaren tekke siyasi bir kimliğe bürünmüştür.

Tarikat siyaset ilişkisi bağlamında Nehrî'den ayrılan kollar da genelde Osmanlı'ya bağlı bir biçimde hareket etmiş ve bundan dolayı Osmanlı bu şeyhlere maddi yardımda bulunmuştur. Buna göre; Seyyid Sıbgatullah Arvâsî'nin kurduğu Gayda Tekkesi, onun oğlu Şeyh Celaleddin öncülüğünde 93 Harbi'nde Osmanlı tarafında savaşmıştır (Muhtar Paşa, 1985: 153-155; Halfin, 1992: 76). Bu hizmetlerinden olsa gerek devlet bu tekkeye maddi yardımlarda bulunmuştur. Bu manada arşivlerde geçtiğine göre merkez Gayda Tekkesi ve şubeleri, vergilerden muaf tutulduğu gibi *taamiye* adında mali yardım almıştır (BOA, BEO, 419/31392, 08 Z 1311/4 Haziran 1894; BOA, BEO, 390/29187, 17 L 1311/23 Nisan 1894).

Yine muhtemelen devlete olan bağlılıkları ve savaşlardaki hizmetlerinin de etkisiyle Şeyh Muhammed Küfrevî silsilesindeki şeyhlere de maaş bağlandığı kaydedilmektedir (BOA, İ. HUS, 50/1314, Tarih: 18 Ca 1314/25 Ekim 1896; BOA, BEO, 4466/334884, 04 Ra 1320/11 Haziran 1902). Özellikle bu silsileden Alvarlı Efe'nin 1916 yılında Rusların Erzurum'u istilasında, kendi başına bağımsız olarak çete kurup Ermeniler ile mücadele etmesi, savaşlarda şeyhlerin sorumluluk almalarının en bariz örneklerindendir (Kutlu, 2006: 61-64).

Osmanlı'ya tabi olarak hareket eden bir diğer şeyh, Seyyid Fehim Arvâsî'dir. Daha önce de geçtiği gibi Seyyid Fehim bölgedeki bazı isyanları önlemede çaba sarf etmiş ve bölgenin sükûnet ve huzura kavuşmasında önemli rol oynamıştır. Bu hizmetlerinden dolayı da Seyyid Fehim'in maaşına zam yapılmıştır (BOA, İ.DH, 875/69844, 20 R 1300/28 Şubat 1883).

Osmanlı ile iyi ilişkilerde bulunan bir diğer şeyh, Seyyid Kemal Hüseynî'dir. Bir arşiv belgesinde kaydedildiğine göre; Şeyh Kemal, iki yüz haneden fazla aile ve tabileriyle birlikte

---

[39] Korkusuz, Şeyh Ubeydullah'ın daha çok siyasi yönü ile ele alınmasını art niyetli bir yaklaşım olarak değerlendirip Nehrî şeyhlerinin "kavmiyetçi" olarak gösterilmesini eleştirir.

[40] İngiliz devlet adamı George Curzon (Lord Curzon), Şeyh Ubeydullah'ın dini önderliğinden kaynaklanan siyasi liderliğine şöyle dikkat çeker: *"...Şeyh Ubeydullah adındaki kabile reisi, babası Şeyh Tahar [Seyyid Taha] olan, yerel bölgenin aşırı bağlandığı biriydi…", "…Toplum nezdindeki itibarı, kutsallığı ve idari yeteneği ile yavaş yavaş Kürt toplumunun lideri olarak görülmeye başlamıştı."* (Curzon, 1892: 553-554).

İran'dan Revanduz'a hicret etmek istemiştir. Osmanlı yönetimi ise çiftçilikle uğraşmak, İran ile savaş halinde Osmanlı tarafında yer almak ve bir daha İran'a geri dönmemek gibi şartlar ile hicretini kabul etmiştir. Şeyh ve aile efradının Osmanlı topraklarında kabul görmesinde Sünnî olmalarının da etkisi büyüktür (BOA, BEO, 864/64784, 04 C 1314/10 Kasım 1896). Bütün bunlarla birlikte Bârzânîlerin, özellikle tarikat yerine siyaset ile ön planda oldukları dönemlerde Osmanlı ile sürekli çatışma halinde oldukları görülmektedir. Bu çatışmaların temelinde genel olarak Barzanîlerin kendi bölgelerinde iktidarı ele geçirmeleri, Osmanlı'nın ise buna izin vermemesi yatmaktadır (Bârzânî, 2006: 26).

2. Seyyid Taha'nın Nesturî Katliamını Azmettirdiği İddiası

Seyyid Taha hakkında çalışmamızda ele alınması gereken önemli bir mesele de İngiliz diplomat ve arkeolog Austen Henry Layard'ın (ö. 1894) ortaya attığı; Seyyid Taha'nın, Cizre-Bohtan emiri Bedirhan Bey'i (ö. 1868) Nesturîleri[41] katletmesi için kışkırttığı iddiasıdır. Bu iddia, Seyyid Taha'nın bağlı olduğu tasavvuf anlayışındaki hoşgörü ilkesiyle çelişmektedir. Dolayısıyla bu olayın tartışılması gerektiği kanaatindeyiz. Konunun anlaşılması açısından öncelikle Bedirhan Bey'in Nesturileri katletmesi olayına kısaca değinmekte fayda vardır.

Seyyid Tâhâ'nın yaşadığı dönemde Nehrî ve çevresinde gayr-ı müslimler de yaşamaktaydı. 1293 (1876-77) Erzurum Salnamesine göre Şemdinli'nin toplam erkek nüfusu 21.367 kişidir. Bunlardan 14.260'ı Müslüman 7.107'si ise Hıristiyan olarak geçmektedir (1293 Erzurum Salnamesi: 38). Bu da bölge nüfusunun üçte birinin gayr-ı müslim olduğu anlamına gelmektedir. Bunların içerisinde Nesturîlerin yanı sıra Yahudiler de bulunmaktaydı.[42] Tanzimat'tan (1839) önce gayr-ı müslim aşiretler Müslümanlar ile olan ilişkilerini, dış etkenlerden uzak bir biçimde, mevcut şartlara güdümlü olarak yürütüyorlardı. Tanzimat'tan sonra gayr-ı müslimlere birtakım hakların verilmesi ve Batılı misyonerlerin bölgeye ilgi duymasıyla birlikte, bölgedeki gayr-ı müslimler kendilerini güçlü hissederek bölgede devleti temsil eden Kürt emirlerine vergi vermeyi bile reddetmeye başlamışlardı (Arvâs, 2010: 66-67).[43] Bundan dolayı Müslümanlar ile gayr-ı müslimler arasındaki gerilim sürekli arttı. Sonuçta Nesturilerin bağlı olduğu Hakkâri emiri onları cezalandırmak için Bedirhan Bey'den yardım istedi ve Bedirhan Bey, Osmanlı yönetiminden bağımsız olarak kendi kararıyla, aşiretlerden oluşan bir kuvvet ile 1843 ile 1846 yıllarında Nesturileri katletti.[44] Bu olay Batıda büyük yankı bulmuş ve Batılı devletler Osmanlı Devleti'ne baskı kurarak, Bedirhan Bey'in cezalandırılmasını istemiştir. Neticede Osmanlı Devleti Bedirhan Bey'i Girit'e sürgün etmiştir (Bruinessen, 2013: 277; Jwaideh, 2012: 151-152).

Katliamın arka planını açıklamak amacıyla çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Bunlar arasında Nesturilerin vergi vermeye karşı çıkmaları öne çıkmaktadır (Arvâs, 2010: 74; Bruinessen, 2013: 277). Bunun dışında konumuzu ilgilendiren diğer bir görüş ise bu katliamın bir Müslüman-Hıristiyan

[41] İstanbul Patriği Nestûr'un (ö. M. 451) önderliğinde kurulan bir Hıristiyan mezhebidir. Anadolu'nun farklı bölgelerinde yoldan sapmışlara karşı mücadelesiyle bilinen Nestûr, 428'de İmparator II. Theodosius'un emriyle İstanbul patrikliğine görevlendirilmiştir. Nestûrî kilisesinin V-IX. yüzyılları arasında iki yüzden fazla piskoposluk ve yirmi yedi başpiskoposluk merkezi bulunmaktaydı. XIX. yüzyılın ilk yarısında ise bu rakam yirmi altıya ve sonlarına doğru on ikiye kadar gerilemiştir. 1914'te sadece Şemdînân piskoposluğuna sahip olan kilise, 1951 yılında Irak'a taşınmış ve artık Şemdînân metropoliti olarak burada bulunmuştur. (Albayrak, 2007: 15-17).

[42] Detaylı bilgi için bkz. Arvâs, 2010. Erdost, Vital Cuinet'ten aktararak Nehrî'de 200 Yahudi olduğunu bildirir (Erdost, 1993: 205 ve 323). Şeyh Ubeydullah, bölgedeki Mecusî ve Yahudilerin Seyyid Abdullah'a olan saygısından söz eder (Nehrî, 1999: 146). Ayrıca bkz. Vefâî, 1913h: vr. 77.

[43] Nesturîler, Hakkâri beyliğinin sınırları içinde olduklarından Hakkâri Beyi'nin hâkimiyetini tanıyorlardı. Bundan dolayı da Osmanlı yönetimini temsil eden Hakkâri beyliğine vergi veriyorlardı (Arvas, 2010: 71).

[44] Bedirhan Bey öncelikle Erzurum Müşiri Halil Kâmil Paşa'ya bir mektup yazarak sorunun çözülmesi için yardım istemiştir. Kâmil Paşa ise cevap mektubunda, İran ile sınır sorunlarının müzakere edildiği bir dönemde bölgede bir problem çıkarılmasının uygun olmadığını, İran ile olan sorunların çözümünden sonra Nesturilerin bu tavırlarını Sadaret'e bildireceğini ifade etmiştir. Fakat Bedirhan Bey devletten habersiz kendi başına saldırı için hazırlıklar yapmıştır (Doğan, 2010: 9-10).

çatışmasından ortaya çıktığıdır. Bu bağlamda o dönemlerde bölgede bulunan Layard[45] (ö. 1894), Bedirhan Bey'in Nesturîleri katletmesinde doğrudan Seyyid Tâhâ'yı azmettirici olarak göstermiştir. Ona göre Seyyid Tâhâ, Hıristiyanlara düşmanlık besleyen biridir ve bundan dolayı da Bedirhan Bey'den katliam yapmasını istemiştir.[46]

Bazı unsurlar ile birlikte mülahaza edildiğinde, Layard'ın bu iddiasının zayıf olduğu görülmektedir. Bunların başında Tarık Arvâs'ın da değindiği Bedirhan Bey'in saldırı kuvvetlerinde bir Nesturî aşireti olan Tuhuba aşiretinin yer almasıdır. Bu bilgi, olayın din nedenli bir çatışma olduğu ihtimalini zayıflatmaktadır (Arvas, 2010: 85).

Dikkat çeken bir diğer husus Layard'ın Seyyid Taha hakkındaki düşünceleridir. Layard *Discoveries among the Ruins of Nineveh and Babylon* adlı eserinde, Şemdinli'ye yolculuğu anlattığı kısımda, son derece düşmanca tavırlar ile Seyyid Tâhâ'dan şu şekilde söz eder: *Şeyh Tâhâr [Tâhâ], Türk birliklerince dağların en kuytu kesimlerine kadar kovalanmalı ve kamuya örnek olsun diye asılmalıydı.*" (Layard, 1853: 310). Seyyid Tâhâ hakkında bu şekilde düşünen Layard'ın, Nesturî katliamında Bedirhan'ı Seyyid Tâhâ'nın kışkırtmış olduğu görüşü gerçekleri yansıtmaktan uzaktır.

Öte yandan olayın Seyyid Taha ile hiçbir ilgisinin olmadığı da söylenebilir. Zira Bedirhan Bey, Cizre beyi olduğundan Şemdinli'de bulunan Seyyid Tâhâ'dan daha çok Cizre'deki Nakşî-Hâlidî şeyhler ile irtibatlı olmalıdır (Arvas, 2010: 86).[47] Nitekim dönemin Diyarbakır valisi Hayreddin Paşa, 1847 yılında Cizre'de bulunan Nakşbendî şeyhleri Şeyh Salih, Şeyh Hamid, Şeyh İbrahim ve Şeyh Azrail'e gönderdiği bir mektupta, Bedirhan Bey'in Nesturilere zulmetmemesi için bu şeyhlerin ona nasihat etmesini istemiştir.[48]

Ayrıca Layard Seyyid Tâhâ'yı sivil Hıristiyanların katlinde azmettirici olarak suçlarken, aynı dönemde Nehrî'ye gitmiş olan Amerikan misyonerleri raporlarında Seyyid Tâhâ'yı tam aksine hoşgörülü tavırlarıyla ön plana çıkarmaktadır. Misyonerler, Nehrî'ye gittiklerinde bölgede rahatça gezebilmek için Seyyid Tâhâ'ya müracaat etmişler, Seyyid Tâhâ da güvende olmalarını sağlayan bir belgeyi imzalayıp kendilerine vermiştir. 1848 misyonerlik raporlarında yayınlanan yazıda, Dr. Wright ile beraberindeki yerel papazlar Dunka ve Eshoo, Seyyid Tâhâ ile 10 Ekim 1847 tarihli görüşmelerini samimi ifadeler ile anlatmışlardır. Raporda yer aldığına göre, görüşme sonunda Seyyid Taha, Hakkâri dağlarında rahatça faaliyet gösterebilmeleri için Wright'e mührünü taşıyan gerekli evrakı vermiştir. Şeyhten böyle bir belge almaları, misyonerlerin Kürtlerden korkmadan rahatça hareket etmelerini sağlamıştır. Özellikle bu konuda sıkıntı çeken yerel yardımcılar oldukça

---

[45] Halfin XIX. yüzyılda, İngilizlerin Kürtlerin yaşadığı bölgeye aşırı ilgi gösterdiklerini ve buraya casuslar, arkeologlar ve diplomatlar gönderdiğini belirtir. Henry Layard da muhtemelen İngiliz siyasi menfaatlerine hizmet eden bir arkeolog olmalıdır (Halfin, 1992: 18-19).

[46] Layard, eserinde Seyyid Tâhâ'dan bahsederken "Sheikh Tâhâr" ifadesini kullanır. Nehrî kasabasına ziyaretinden bahsettiğinde bu ifadeyi kullandığına göre Layard, Seyyid Tâhâ'yı kast etmiştir (Layard, 1854: 76; Layard, 1853: 310). Martin van Bruinessen de Layard'ı bu hususta referans almıştır. Bkz. Bruinessen, 2000: 343.

[47] Arvâs, tezinde Cizre şeyhleri dururken Bedirhan Bey'in katliam için Musul tarafındaki Seyyid Tâhâ'dan "nasihat" almasını sorgulayarak Layard'ın bu görüşünü eleştirir.

[48] Diyarbakır Valisinin belgedeki ifadelerinin bir kısmı şöyledir: "Malumunuzdur ki ben tarikat-ı Hâlidiyye-i Nakşbendiyye mürid ve muhlisanından olup, hatta şeyhim ve seyyidim Tosyevî Hâlidî Nakşbendî hazretlerinden ahzı icâzet ve icâzetnâmenin sureti manzûrunuz olsun deyû tarafınıza irsal ettim. Ve nisbet-i ihvâniye-i tarikat iktizasınca hâlisen Bedirhan Beg'e nasihat eylemeniz muradımdır…" "…Mîr-i Mûmâ ileyhi [Mir Bedirhan] dahi tarikat-i Nakşendiyye'ye dâhil olduğu mesmû'dur. Ve tarikatımızda sünnet-i seniyyeye dair ashab ve sulehâ-yı eslâfa ittibâ'ı emr lazımdır. Gerek mîr-i mûmâ ileyhiye ve gerek her ahada [herkes], nâsır-ı şeriat-i kavîme ve salik-i tarikat-i müstakime olan sultan-ı müslimîn ve müeyyid-i dîn-i mübîn Sultan Abdülmecid Han halladallahu teala mülkehu ve eyyede saltanatahu ilâ intihâi'z-zeman … Hazretlerine 'adem muhalefet vacibdir…"(BOA, İ.MSM, 50/1266, 9 C 1263/25 Mayıs 1847).

rahatlamışlardır (Dr. Wright, 1848: 56-57).[49] Samimice geçen bu görüşmede Seyyid Tâhâ'nın farklı inançlara düşmanca tavır takınmayıp hoşgörülü olduğu görülmektedir.

Seyyid Taha'nın gayr-ı müslimlerle münasebetinin iyi olduğu, ona atfedilen Ermeni menkıbesinde de anlaşılmaktadır. Menkıbeye göre çocuğu olmayan bir Ermeni, Seyyid Tâhâ'ya gelip çocuğu olması için dua isteyince, Seyyid Tâhâ da kendisine dua eder ve neticesinde çocuğu olur.[50] Bütün bunlar, Seyyid Tâhâ'nın Nesturî katliamında kışkırtıcı veya azmettirici olduğu iddiasını zayıflatmaktadır. Hatta Seyyid Taha'nın farklı inançlara düşmanca bir tavır takınmadığını, aksine hoşgörüyle muamele ettiği görüşünü öne çıkarmaktadır ki bu da onun müntesibi olduğu tasavvuf anlayışıyla uyuşmaktadır. Sonuç olarak onu kendi dönemindeki siyasi bir olayın müsebbibi olarak göstermek veya devlet ricaline siyasi fetva veren bir müftü rolü yüklemek, bahsettiğimiz nedenlerden dolayı tarihi gerçekliklerle bağdaşmamaktadır.

SONUÇ

Nehrî Tekkesi'nin tarihsel süreci iki dönem olarak tespit edilmiştir. Birincisi; Seyyid Abdullah Şemdînî-Seyyid Taha-Seyyid Salih'in postnîşîn olduğu ve Nehrî kolunun teşekkül ettiği dönemdir ki bu dönemde tarikat kurumsallaşmış ve yaygınlaşmıştır. Bu dönemde Nehrî Tekkesi klasik bir Hâlidî tekkesi olma özelliğini korumuştur. Bölgedeki siyasi ve sosyal gelişmeler ise tekkenin irşad sahasının genişlemesine dönük olumlu etkide bulunmuştur. Bu manada tekke, yeri geldiğinde siyasileşmeden siyasette söz sahibi olabilmiştir. Seyyid Taha, siyasi meselelerde bir kanaat önderi olarak olaylara yaklaşmış ve müridlerini koruma ve kollama anlayışıyla hareket etmiştir. Bununla birlikte bağlı olduğu ehl-i sünnet inancı gereği Osmanlı Devleti'ne tabi bir biçimde hareket etmiştir. Seyyid Taha'nın siyasete mesafeli yaklaşımı ise Mevlânâ Halid'in kendisine verdiği talimattan kaynaklanmaktadır. Mevlânâ Halid ona gönderdiği bazı mektuplar aracılığıyla devlet yöneticileriyle yakın ilişki kurmasını men etmiş ve bu emre itaat etmesini ısrarla telkin etmiştir. Seyyid Taha'nın tarikat-siyaset ilişkisindeki bu ölçüsünü, Musul mutasarrıfına gönderdiği mektupta muhafaza ettiğini görmekteyiz. Zira Seyyid Taha, mutasarrıfa yöneticilerin tebaasını koruma ve gözetmesi gerektiği tavsiyesinde bulunurken, kendisi de topluma nasihat etme ve devlete duacı olma vazifesini üstlenmiştir.

Şeyh Ubeydullah-Seyyid Abdülkadir-Seyyid Abdullah Geylânîzâde'nin olduğu ikinci dönem ise teşekkül sonrası dönem olup tekkenin siyasi bir hüviyete bürünmesiyle öne çıkmaktadır. Nitekim bu dönemdeki şeyhler -özellikle Şeyh Ubeydullah- birçok çalışmada sadece siyasî bir aktör olarak lanse edilmiştir. Ancak pek bilinmese de veya ikinci planda kalsa da Şeyh Ubeydullah ve diğerlerinin tasavvufi yönleri de etkili olmuştur. Bu bağlamda şeyhlerin, yetiştirdiği halife ve müridleriyle olan ilişkileri örnek gösterilebilir. Dolayısıyla bu dönemde tekke, siyasî bir kimliğe bürünse de tasavvufi faaliyetlerin devam ettiği hatta siyasî kararların tasavvufi ve dini referanslar ile alındığı görülmüştür. Bunun en açık örneği, Şeyh Ubeydullah'ın 93 Harbi'nde Osmanlı tarafında savaşmasına gerekçe olarak gördüğü bir rüyadan bahsetmesi ve imam olarak nitelendirdiği Sultan II. Abdülhamid'e biat etmenin gerekliliğinden söz etmesinde görülmektedir. Yine bu bağlamda Ubeydullah Nehrî'nin kâtibi Vefâî, Şeyh Ubeydullah Sultan tarafından İstanbul'a çağrıldığında "halifeye itaat vaciptir" ilkesi gereği bu emre uyduğunu söylemektedir. Öte yandan Şeyh

[49] Yazının çevirisi için bkz. Dalyan, 2012: 144-145. Misyonerler bu sayfalarda, Seyyid Taha ile geçen görüşmede karşılaştıkları sıcak karşılama ve samimi davranışlara dair izlenimlerini yazmalarına rağmen, dipnotta Seyyid Taha hakkında etraftan duydukları olumsuz düşünceleri paylaşmışlardır.

[50] Menkıbenin tamamı şöyledir: Bir Ermeni, Seyyid Tâhâ'ya gelip, "*Çocuğum olmuyor, sizin büyük bir zat olduğunuza inanıyorum. Dua edin de, çocuğum olsun*", der. Seyyid Tâhâ, talebelerinden birine, "*Git bir beze iki tane koyun tüyü koy, sar, getir*!" der. Talebesi emri yerine getirir. Seyyid Tâhâ, Ermeni'ye, "*Bu bezi beline sar, hiç çıkarma!*", der. Aynı Ermeni beş sene sonra gelip, "*Efendim, her batında iki çocuk olmak üzere, beş senede on tane çocuğum oldu. Artık yeter.*", deyince, Seyyid Tâhâ "*Belindekini artık çıkarabilirsin*", der (Akın, 2008: 103).

Ubeydullah'ın İran'a karşı kıyam etmesinin yanı sıra Osmanlı'ya da isyana kalkışması veya merkeze çekilirken İstanbul'dan firar etmesi gibi bazı durumlar da cereyan etmiştir. "Halifeye itaat" ile çelişen bu davranışların arka planında, Şeyh Ubeydullah'ın devlet ricali ve askerî erkâna takındığı tavrın yer aldığı düşünülmektedir. Zira Şeyh Ubeydullah bir dilekçesinde Sultan'a itaatini açıkça bildirirken, bazı vali ve bürokratlardan duyduğu memnuniyetsizliği dile getirmiştir.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

BOA, A.} MKT. MHM, 43/96, 21 R 1268/13 Şubat 1852

BOA, BEO, 390/29187, 17 L 1311/23 Nisan 1894

BOA, BEO, 419/31392, 08 Z 1311/4 Haziran 1894

BOA, BEO, 4466/334884, 04 Ra 1320/11 Haziran 1902

BOA, BEO, 864/64784, 04 C 1314/10 Kasım 1896

BOA, EV. d., - /16257, s. 11, 2 C 1280/14 Kasım 1863

BOA, HAT, 803/37114, 23 C 1243/11 Ocak 1828

BOA, İ. HUS, 50/1314, Tarih: 18 Ca 1314/25 Ekim 1896

BOA, İ.DH, 191/10747, 13 Ca 1265/4 Nisan 1849

BOA, İ.DH, 193/10876, 11 C 1265/4 Mayıs 1849

BOA, İ.DH, 875/69844, 20 R 1300/28 Şubat 1883

BOA, İ.HR, 92/4493, 29 M 1269/12 Kasım 1852

BOA, İ.MSM, 50/1266, 9 C 1263/25 Mayıs 1847

BOA, MVL, 227/66, 21 Ş 1265/12 Temmuz 1849

B. Kaynak Eserler ve Araştırmalar

Ahmed Muhtar Paşa, *Anadoluda Rus Muharebesi 1876-1877,* Sadeleştiren: Enver Yaşarbaş, Petek Yayınları, C. I, İstanbul 1985.

Akın, Necmi, "Hakkâri Folklorunda Yatırlar ve Yatırlara Bağlı Anlatılan Menkıbeler", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sos. Bil. Ens., 2008.

Akman, Zekeriya, *Osmanlı'da Devlet Tekke Münasebetleri: Meclis-i Meşâyih,* Elips Kitap, Ankara, 2013.

Albayrak, Kadir "Nestûrîlik", *DİA,* TDV, 2007, C. XXXIII.

Ali Ekber b. Hüsamü'l-mülk, *İftitâh-ı Nâsırî der vâkıa-i Şeyh Ubeydullah,* Sâzmân-ı Esnâd ve Kitâbhâne-i Millî-yi Cumhurî-yi İslâmî-yi Îrân, 1298h., kayıt no: F884, kitap kodu: 1654149, Tahran.

Arvas, Tarık Ziya, "Hakkâri Nasturileri (1836-1936)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzünzü Yıl Üniversitesi Sos. Bil. Ens., Van 2010.

Arvâsî, Sıbgatullah *Minah*, Derleyen: Hâlid-i Orekî, Çev. Siraceddin Önlüer ve Hüseyin Okur, Semerkand Yayınları, İstanbul 2012.

Averyanov, P. İ., *Osmanlı İran Rus Savaşlarında Kürtler (19. Yüzyıl),* Rusçadan Çev. İbrahim Kale, Avesta Basın Yayın, İstanbul 2010.

Bâcûrî, İbrahim, *Şerhu Cevhereti'-tevhid*, takdim: Abdülkerim er-Rufâî, t.y. y.y.

Bârzânî, Mesud, *Bârzâni ve Kürt Ulusal Örgüt Hareketi,* Arapçadan Çev. Vahdettin İnce, Doz Yayınları, İstanbul 2006.

Bruinessen, Martin van, "The Sâdatê Nehrî or Gîlânîzâde of Central Kurdistan", *Journal of the History of Sufism*, 1-2, 2000, pp. 79-91.

_________*Ağa, Şeyh, Devlet,* Çev. Banu Yalkut, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

Curzon, George N., *Persia and the Persian Question*, Volume I., Chapter 16, Longmans, Green & Co., London 1892.

Çetinsaya, Gökhan, "II. Abdülhamid Döneminde Kuzey Irak'ta Tarikat, Aşiret ve Siyaset" *Divan,* Bilim ve Sanat Vakfı, 1999/2, Yıl 4, S. 7.

Dalyan, Murat Gökhan, *XIX. Yüzyılda Amerikalı Misyonerlerin Hakkâri Günlüğü 1830-1870*, Öncü Kitap, Ankara 2012.

Doğan, Cabir "1843-1846 Nasturi Olayları ve Bedirhan Bey", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık-2010, S. 22.

__________ "Tanzimat'ın Van'da Uygulanması ve Han Mahmud İsyanı", *History Studies*, vol. 3/2, 2011.

Dr. Wright [?], *The Missionary Herald: Containing The Proceeding of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1848,* Vol. XLIV., Press of T. R. Marvin, 24 Congress Street, Boston 1848.

Efşâr Urûmî, Ali b. Emîr Lûyehân, *Târîh-i Ekrâd: Şerh-i Vakı'â-yı Şeyh Ubeydullah-ı Kürd be Âzerbeycân der Sâli 1297 h.*, Haz. Yusuf Beg Babapûr ve Mesud Gulâmiyye, Kitaphane, Mûze ve Merkez-i Esnâd-i Meclis-i Şûrâ İslâmî, Tahran 1393 hş.

Erdost, Muzaffer İlhan, *Şemdinli Röportajı,* Ankara, Onur Yayınları, 1993.

Gerûsî, Emîr Nizam, *Güzâreşhâ ve Nâmehây-ı Dîvanî ve Nizâmî***,** Haz. Îrec Efşar, Mecmuay-ı İntişarat-ı Edebi ve Tarihî Mevkufat-ı Dr. Mahmud Efşar Yezdî, Tahran 1373 hş.

Gündüz, İrfan, *Osmanlılarda Devlet-Tekke münasebetleri,* Seçil Ofset, İstanbul, 2013.

Hakan, Sinan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri 1817-1867,* Doz Yayıncılık, İstanbul 2011.

Halfin, *XIX. Yüzyılda Kürdistan Üzerinde Mücadeleler*, Komal Yayınları, İstanbul 1992,

Jwaideh, Wadie, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi: Kökenleri ve Gelişimi,* Çev. İsmail Çekem-Alper Duman, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

Kardam, Ahmet, *Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan: Direniş ve İsyan Yılları*, Dipnot Yayınları, Ankara 2011.

Komisyon, "Tâhâ-i Hakkâri", *İslam Âlimleri Ansiklopedisi*, İstanbul, İhlas Matbaacılık ve Gazetecilik, t.y., C. XVIII.

Korkusuz, Şefik, *Nehrî'den Hazne'ye Meşayih-i Nakşibendî,* Pak Ajans Yayıncılık Ltd. Şti., İstanbul 2010.

Kutlu, Hüseyin, *Hace Muhammed Lutfî (Efe Hazretleri), Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri,* Damla Yayınevi, İstanbul 2006.

Layard, Austen Henry, *Discoveries among the Ruins of Nineveh and Babylon*, New York: G. P. Putnam & Co., 1853.

__________*Discoveries at Nineveh,* J.C. Derby, New York 1854.

Mehemed, Heme Baki, *Şoreşi Şeyh Ubeydullah Nehrî, 1880, Le Belgenamey Kaçari da,* Çaphane-i Vezaret-i Perverde, Hevler 2000.

Nehrî, Ubeydullah, *Tuhfetü'l-ahbâb,* Haz. Seyyid İslam Duagû, İntişârât-ı Hüseynî, Urumiye 1386 hş. (1999).

Nikitin, Basile, "Shamdînân", *The Encylopaedia of Islam, A Dictionary of the Geography, Ethnography and Biography of Muhammadan Peoples,* Volume IV, by E.J. Brill and Luzac & Co., London, 1913-1936.

_________ Basile Nikitin, *Kürtler*, Çev. Hüseyin Demirhan ve Cemal Süreyya, C. I, Özgürlük Yolu Yayınları, İstanbul 1976.

Ohinî, Âsım, *Birketü'l-kelimât,* Ohin Medresesi Kütüphanesi, 1996.

Öğün, Tuncay, *Doğu'nun Mirlerine Son Veda: Cizreli İzzeddin Şîr Bey ve İsyanı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010.

Öngören, Reşat, *Osmanlılarda Tasavvuf,* İz Yayıncılık, İstanbul 2012.

Özatak, Nazife, *İrşad Kutbu Seyyid Taha-i Hakkâri*, Nesil Matbaacılık, İstanbul 2003.

Ruhanî, Baba Merdûh, *Târîh-i Meşâhir-i Kürd ve Umerâ ve Hânedânhâ,* C. I-III., İntişârât-ı Seruş, Tahran, 1390 hş.

Sahib, Es'ad, *Buğyetü'l-vâcid fi Mektûbâtı Hazreti Mevlânâ Hâlid*, Der. Muhammed Esad Sâhibzâde, Terakkî Matbaası, Dımaşk 1334/1916.

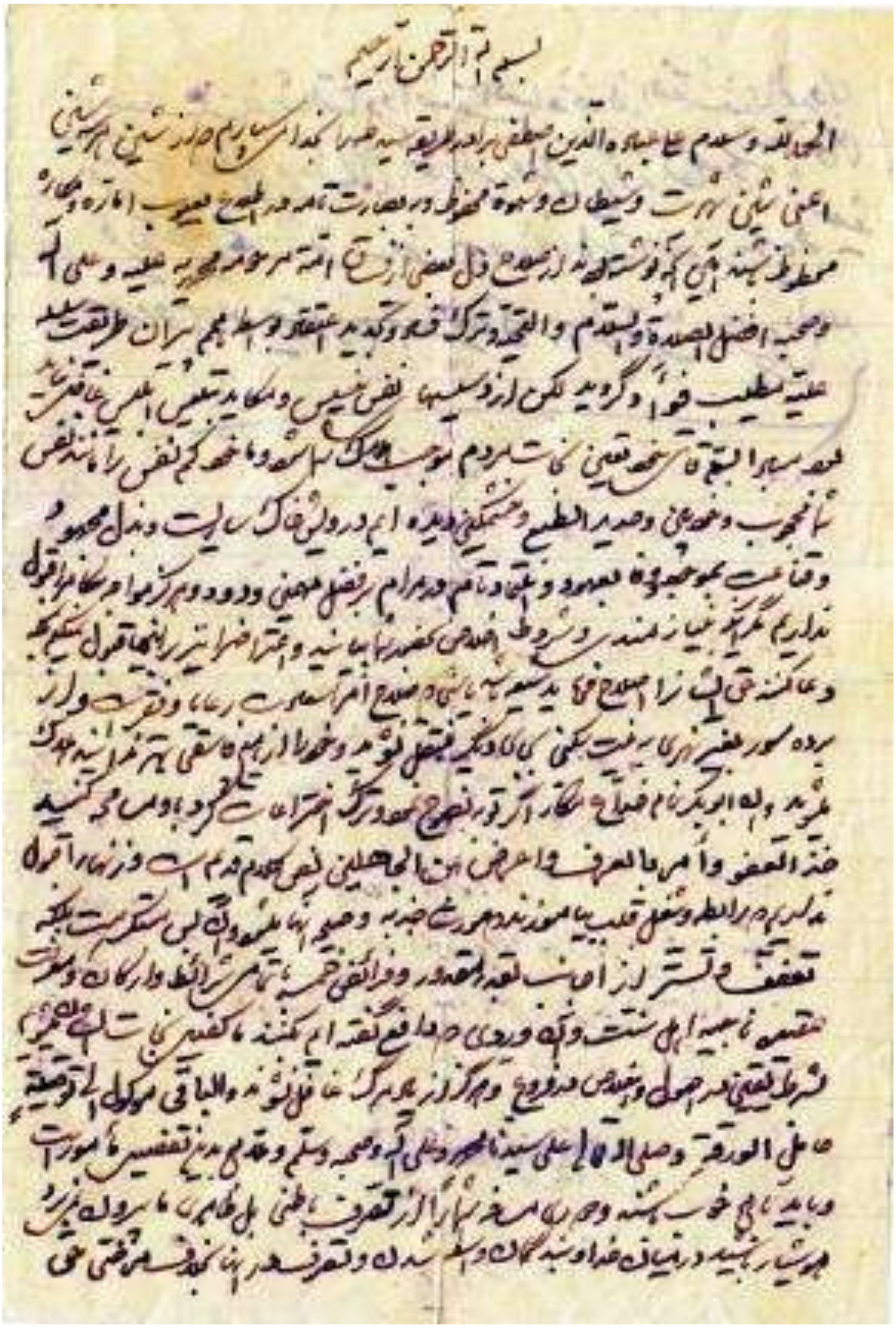
Sevgen, Nazmi, "Bizim Olan ve Olmayan Doğu'dan Hadiseler, Şahsiyetler: Seyyid Taha", *Tarih Konuşuyor*, C. VII, S. 40, İstanbul Mayıs 1967.

Stûnî, Arafât Kerem, *el-Hayâtu'd-Dîniyye min Nehrî ilâ Bârzân*, 2010. (http://www.soran.edu.iq/images/staff/Dr-Arafat-Karam/arafat26.pdf (erişim15.06. 2015).

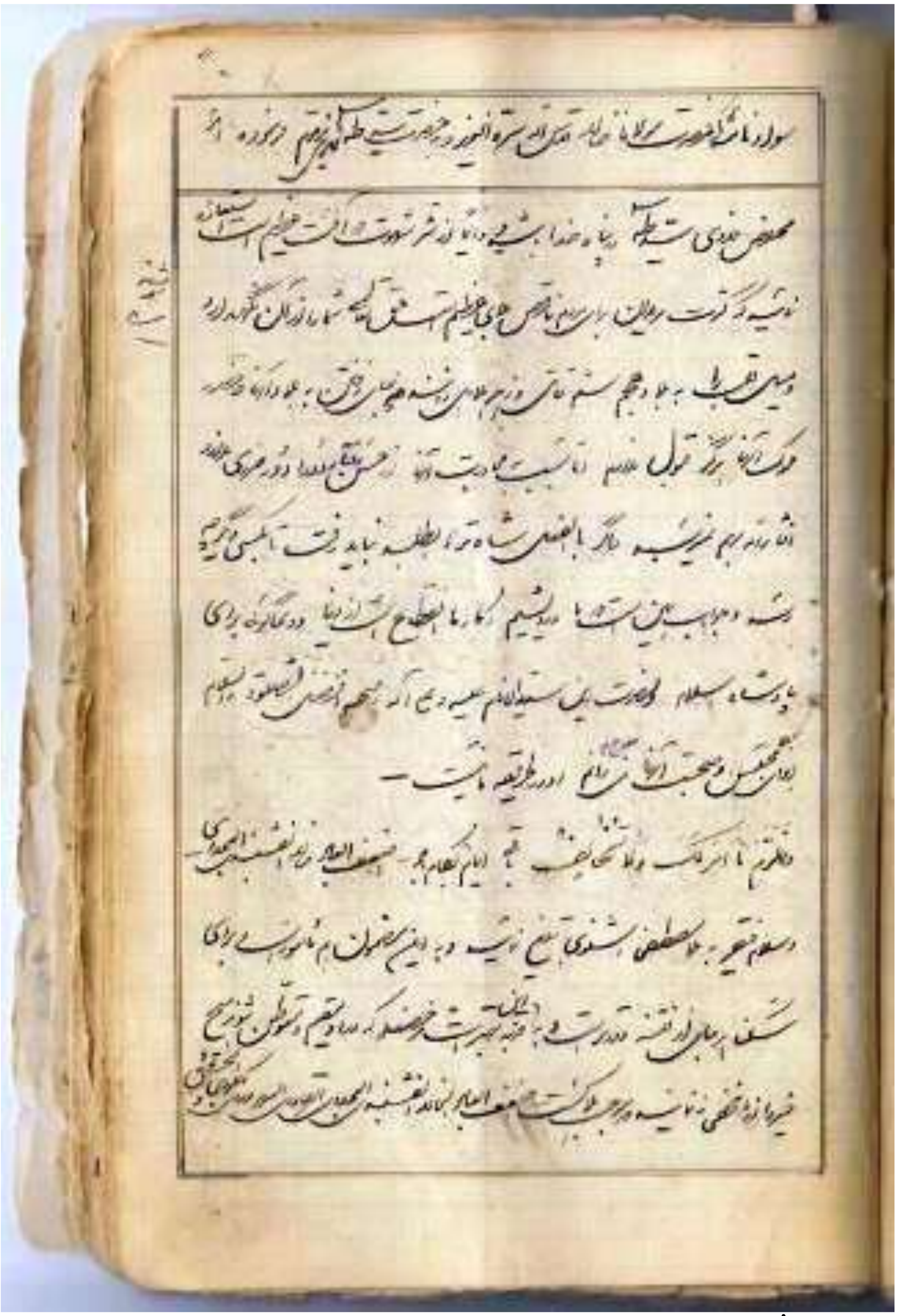
Tan, Zeki, "Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Talebelerinden Seyyid Tâhâ el-Hakkârî", *Iğdır Üniversitesi Sos. Bil. Dergisi*, S. 3, Nisan 2013.

Top, Mehmet, "Şemdinli'deki Mimari Eserler", *Van Gölü Çevresi Kültür Varlıkları Sempozyumu Bildirileri,* Van 1996.

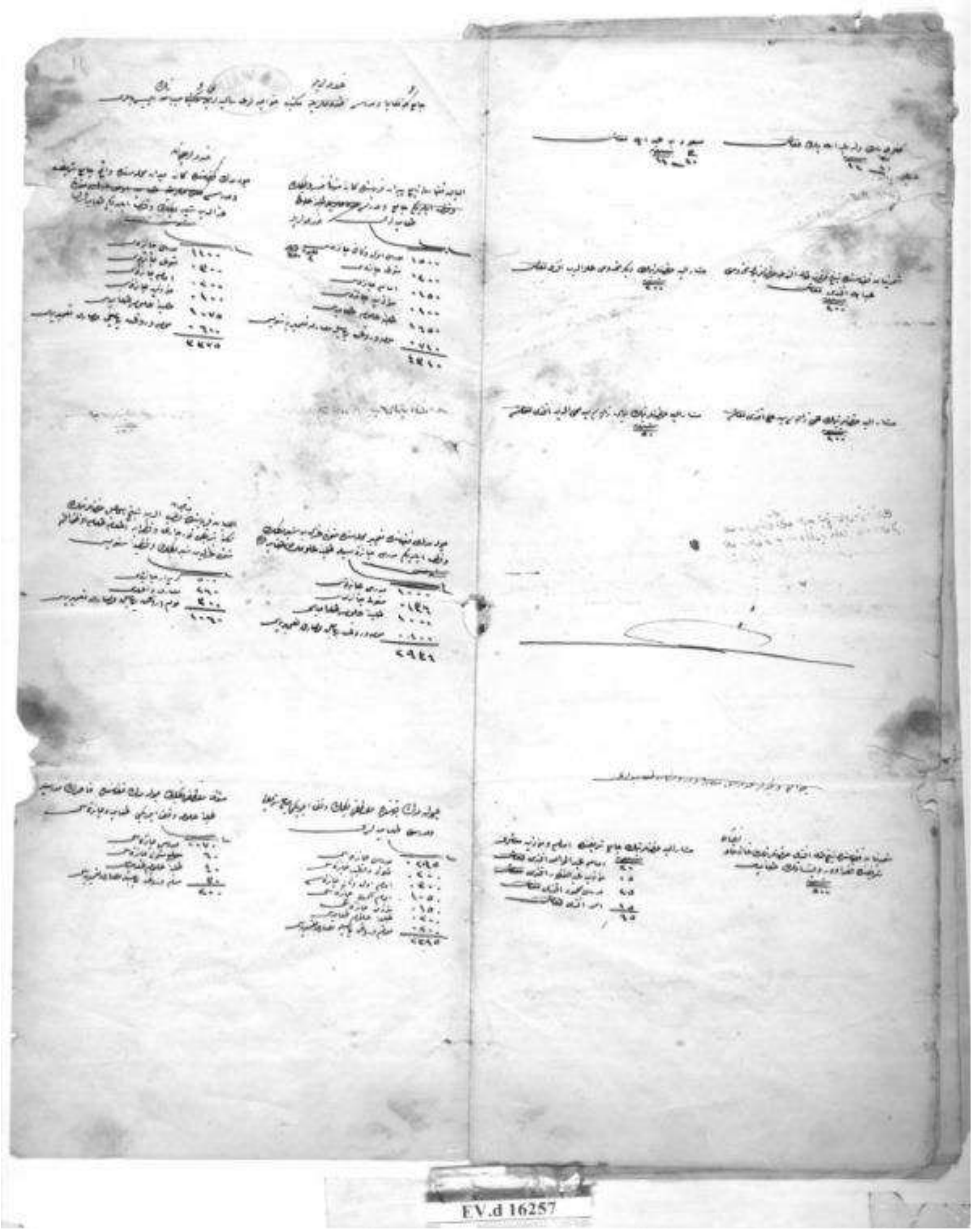
Vefâî, Mirza Abdurrahim Savicbulağî, *Tuhfetü'l-mürîdîn,* 1313h. Hacı Şefi' Hızırî Özel Aile Arşivi, Uşneviyye.

بسم الله الرحمن الرحيم

Mevlânâ Halid'in Seyyid Taha'ya gönderdiği başka bir mektup. Mektupta Şii Sünni ayırtmaksızın devlet yöneticileriyle görüşmeleri doğru bulmadığını ifade etmiştir

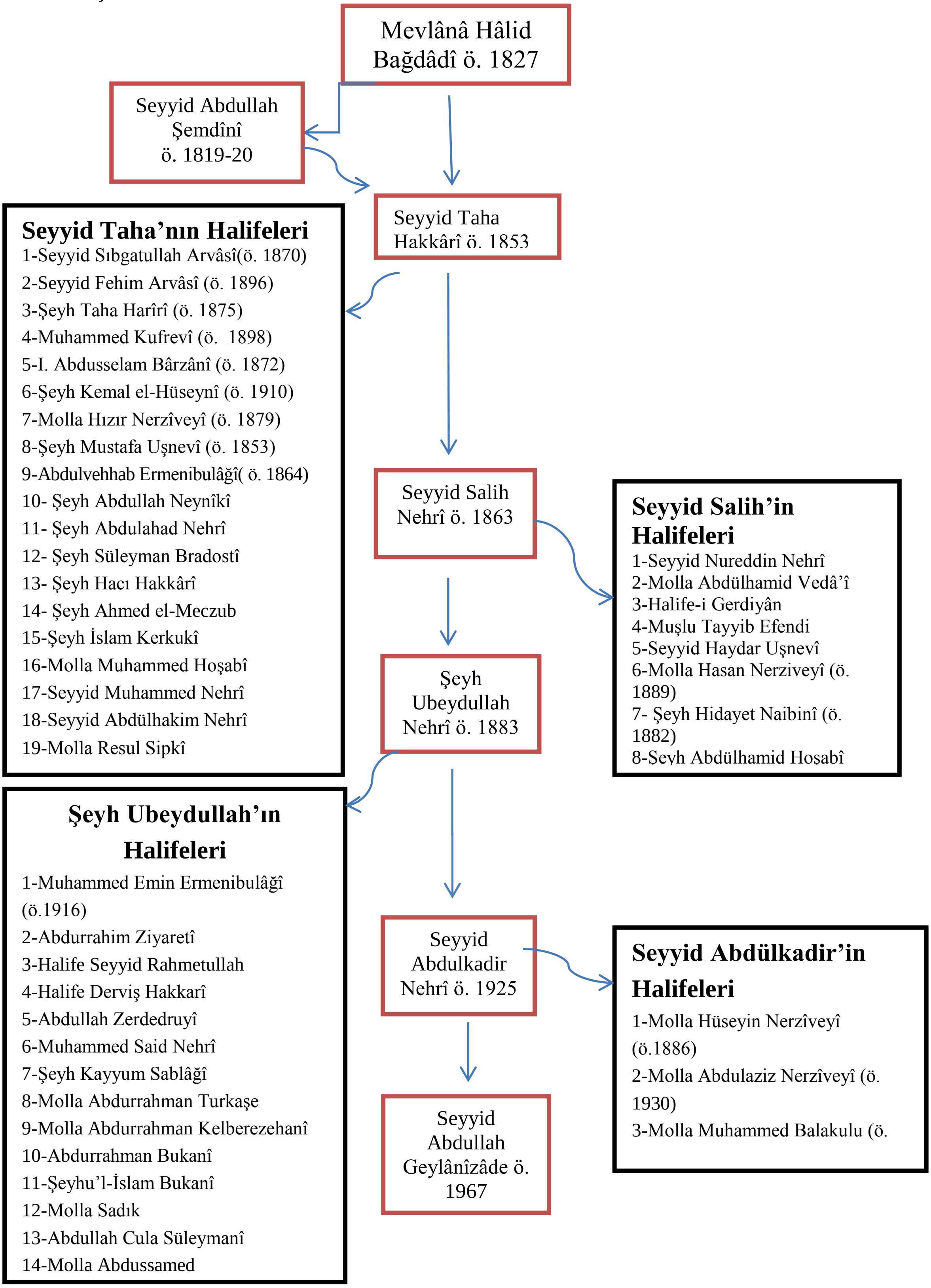

Mevlânâ Halid'in Seyyid Taha'ya gönderdiği mektuptur. Mektupta İran Şah ile yakın ilişki kurmasını kesin bir dille men ediyor.

Seyyid Taha'nın evlatlarına ve Nehrî Tekkesi, Cami ve Medresesindeki görevlilere maaş verildiğini beyan eden evkaf defteri sureti. 1273-1280 h.

NEHRİ ŞEYHLERİ VE HALİFELERİ

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Çakır, M.S. (2016). “XIX. Yüzyılda Tarikat-Siyaset İlişkisi: Nehrî Tekkesi Örneği / In the Nineteenth Century Sufi Order Politics Relation: Takka of Nehri”, *TURKISH STUDIES - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140,* Volume 11/21 Fall 2016, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.10047, p. 53-78.